

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

A A R B O G
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXV

HASLEV BOGTRYKKERI
1947

REDAKTIONSUDVALGET

Skoleinspektør J. HELTOFT, Haslev

Kontorchef, cand. mag. GUNNAR KNUDSEN
(Stednavneudvalget)

Adjunkt PAUL KIERKEGAARD
Herlufsholm

*Henvendelse i Redaktionssager sker til
J. Heltoft, Haslev*

Indhold af XXXV Bind

Forfatteren Anton Nielsen. Af Skoleinspektør J. Heltoft, Haslev	7
Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744. Af Overlærer Frits Jacobsen, Slagelse	34
Hvor laa Saks Hyllemindehavn? Af Dr. Niels Møller, Slagelse	61
Litterære Randbemærkninger til Sorø Amts Historie. Af Forfatter August F. Schmidt, Brabrand	67
Pastor Hans Bastholm i Slagelse. Af Forstander F. Elle Jensen, Skals	77
Et broderet Billede af Gisselfeld. Af Fru Ellen Skov, Kolding	98
Aarsmødet	102

Indholdsfortegnelse for XXXI—XXXV Bind følger med næste Aarboeg.

Forfatteren Anton Nielsen

Af J. Heltoft

Det er i Aar 50 Aar siden, at Forfatteren Anton Nielsen afgik ved Døden. I Munkebjergby arbejder man paa at faa rejst en Mindesten for ham ved den Skole, hvor han virkede fra 1858—1868, og hvor han skrev »Fra Landet«. Det er naturligt, at »Historisk Samfund for Sorø Amt« gennem en Artikel i Aarbogen opfrisker Mindet om ham i Forbindelse med et Forsøg paa en Vurdering af hans litterære Indsats.

I

Anton Nielsens Fader hed Lars Nielsen og var født 1799 i Rørby Sogn ved Kalundborg, hvor Faderen, altsaa Anton Nielsens Farfar, Væver og Husmand Niels Larsen, havde et Hus paa Uggerløse Bys Udflyttermark. Niels Larsen nød en vis Anseelse og kunde i Modsætning til adskillige af Gaardmændene baade læse og skrive. Man betroede ham endog at holde Skole for de mindste Børn i Uggerløse, saa de kunde spare den lange Skolevej til Rørby. Naar de havde lært A.B.C.en, begyndte de at læse i Det nye Testamente. Hver Morgen sang han med høj Røst en Morgensalme. Nogle kaldte ham »Den hellige Niels Larsen«. Men han havde ingen Forbindelse med pietistiske Lægmandskredse.

Anton Nielsens Far, Lars, var det ældste af Børnene og fik Plads hos en Gaardmand, da han var 8 Aar gammel. Der var Forventning og Spænding i Hjemmet, da Faderen var borte for at fæste ham. Anton Nielsen har i sin lille

Fortælling »Hyrdedrengen«, som tidligere havde en fast Plads i danske Læsebøger, givet et Billede af det lille Hjem paa Uggerløse Mark i Aaret 1807:

»Ved Aftenstid titter vi ind i et fattigt Hjem. Der er ikke Lys, men Maanen skinner saa klart, at vi kan se alt, hvad vi bryder os om. Der er kun en lille Stue paa to Fag, og dog er Pladsen benyttet saa godt, at den er stor nok til Arbejdsværelse for Husmoderen, Studereværelse for hendes Herrer Sønner, naar de staver, Spiseværelse for 6 Mennesker om Dagen og Soveværelse for lige saa mange om Natten.«

Endelig kom Faderen hjem.

»Folkene er skikkelige,« sagde han for at trøste den ængstelige Dreng. »Det er en god »Madplads«, og det er jo det vigtigste. Og saa skal du have en splinterny Klædning for i Sommer, Hue og Halsklæde, Stumptrøje, Vest og Bukser, Hoser og Hosefødder og de Træsko, du slider.«

Tre Somre i Træk havde Lars denne Plads, og efter Konfirmationen fik han ogsaa en Tid Plads ved Landbruget; men da han hverken voksede sig høj eller kraftig, skønnede hans Forældre, at han var uegnet til Landbrugsarbejde, og bestemte, at han skulde være Skrædder. Han fik udlært, da han var 17 Aar, og arbejdede derefter som Mester ved at gaa paa Omgang i Gaardene.

Den unge Skræddermester var ualmindelig læselysten. Han læste ofte flere Gange de faa Bøger, som fandtes i de Hjem, han kom i. De fleste af dem var Andagtsbøger, af verdslig Litteratur huskede han senere Titlerne Holger Danske, Markolfus og Robertus von Agerkaal.

En Dag i Aaret 1820 skulde hans Morbror køre Lærerens Søn fra Jerslev til Optagelsesprøve paa Seminariet i Jonstrup. Lars Nielsen fik Lov at komme med. Han vilde gerne se en anden Egn, og det var jo spændende, om nu Lære-

Anton Nielsen
(Efter Litografi 1866).

rens Søn blev optaget. Han og Morbroderen overværede de mundtlige Prøver og kom ogsaa ind i det Klasseværelse, hvor Forstanderen eksaminerede i Religion. Da en af Aspiranterne var færdigeksamineret, kaldte Forstanderen paa Lars Nielsen, idet han ikke vidste, at denne blot var Tilhører. Lars Nielsen forsøgte at forklare dette, men Forstanderen afskar bestemt og hvast alle hans Indvendinger og begyndte Eksaminationen. Det viste sig nu, at Lars Nielsen kunde huske sin Bibelhistorie, og da han iøvrigt svarede fornuftigt paa Forstanderens Spørgsmaal, forløb denne Prøve særdeles tilfredsstillende. Efter Samraad med Morbroderen besluttede Nielsen nu ogsaa at lade sig prøve i de andre Fag. Ganske vist kneb det i Regning, men da samtlige

Prøver var færdige, havde Lars Nielsen bestaaet, mens Skolelærersønnen var dumpet.

Der blev virkelig nu skaffet Midler, saa Lars Nielsen kunde ombytte Skrædderbordet med Skolebænken, og efter tre Aars Forløb bestod han Eksamen i 1823 og blev derefter Hjælpelærer i Brejninge ved Kalundborg. Her blev han forlovet med Præstens smukke Husjomfru Frederikke Marie Olsen, som var Datter af en Eskadronskirurg i Vordingborg. Samme Aar fik Nielsen Kald i Sneselev ved Fuglebjerg, og her blev Anton Nielsen født 5. Maj 1827. 1833 flyttede de til et bedre Embede, Reerslev ved Ruds Vedby. 1875 tog Lars Nielsen sin Afsked og flyttede til Vesterskjerninge paa Fyn, hvor Anton havde begyndt en Højskole. Aaret efter døde hans Hustru. Højskolen blev senere flyttet til Ollerup, og her døde Lars Nielsen, »Gamle Nielsen«, som han blev kaldt, 1889.

Aaret før var hans Erindringsbog »Gamle Nielsen« blevet trykt. Sønnen havde nedskrevet, hvad Faderen havde fortalt.

Denne Bog indeholder Skildringer af Bondeliv i Holbæk og Sorø Amter i første Halvdel af 1800-Tallet. Fra Sneselev-Tiden fortælles om, hvordan Nielsen for at bøde paa Kaldets magre Indtægter havde paataget sig at være Tiendetæller for Forpagter Rasmussen paa Kastrup. Nielsen red langs Travehobene, mens Bonden skulde følge med og tælle Negene højt samt tage hvert 11. og 12. Neg ud paa Marken. De saaledes udskudte Neg skulde nu køres hen til Tiendetageren og tælles igen. Saa først kunde Bonden begynde at køre sit Korn ind.

Tiendetælleren maatte nøje paase, at Bonden ikke begik »Tiendesvig«, hvilket kunde ske ved, at han sprang Neg over under Tællingen. Det skete ogsaa, at han havde sat daarligere Neg ind som Nr. 11 og 12, eller at han havde sat tre Rækker Neg sammen i Hobene i Stedet for to.

Elisabeth Nielsen, f. Götzsche
(Efter Fotografi)

Anton Nielsen
(Efter Fotografi)

Nielsen var en flink og flittig Mand, som fik mange Venner baade i Sneslev og Reerslev. Biskop Mynster visiterede Reerslev Skole 1847, da der var 163 Børn i Skolen. Biskoppen skrev om ham: »Degnen er en meget brav og duelig Mand, og det fortjener al Ros, at han kan bringe et saadant Antal Børn saa vidt.«

Særlig fint var Børnenes Standpunkt i Religion og Dansk, mindre godt i Regning og Skrivning.

I øvrigt var han noget af en »Altmuligmand«. Han var Foregangsmand i Havedyrkning. Han kunde lodde, dreje og snedkerere lidt. Han satte Skrivelser op for Bønderne, og han paatog sig at male Billeder af Bøndernes Gaarde. Selv om han paa den Maade tjente lidt ekstra, var han ofte i Pengeforlegenhed. Han vilde gerne samle gamle Ting fra Bondehjem og købte dem op ved Auktioner, og han lod ikke gerne fattige gaa uhjulpent fra sit Hjem. Hans Hustru

maatte imidlertid ofte sige: »Nielsen, vi har ikke Raad til det!« Hun havde økonomisk Sans og styrede Huset med Dygtighed. I Tusmørket fortalte hun ofte om sit Barndoms-hjem i Vordingborg og om Præstegaarden i Brejninge. Hun havde dør kendt en Kultur, som hun gerne vilde føre ind i sit Hjem. Maaske forstod hun dog ikke helt at skelne mellem, hvad der var virkelig Kultur, og hvad der var udvendig Form.

Naar Sønerne Anton og Ferdinand ikke blev undervist sammen med Børnene i Skolestuen, bundede det vist blot i, at hun vilde bære sig ad som den Tids Præstehjem, som i Almindelighed ikke vilde lade deres Børn gaa sammen med Bøndernes Børn. Det var ogsaa Moderen, som satte igennem, at Bønderne skulde bruge Tiltaleformen »De« over for Anton og Ferdinand, mens de var Dreng. Bønderne sagde nemlig »De« til Præstens Børn, og saa skulde der vises Degnens samme Respekt.

I Reerslev var der en Del Forsamlingsfolk. Skønt Nielsen ikke havde meget tilfælles med pietistiske Kredse, deltog han ofte i deres Møder. Han vilde nemlig gerne være med, hvor Folk samledes om andet end det rent timelige.

II

I Aarene 1845—48 var Anton Nielsen paa Jonstrup Seminarium. Flittig var han ikke, Lærerne var ret aandløse i deres Undervisning, saa Udbyttet blev ikke stort. Forstanderen gik saa vidt, som han turde, i rationalistisk Bibel-
fortolkning. Med Forsæt holdt man »Aanden fra 48« ude. Den skulde ikke forstyrre Eleverne i deres Eksamenslæsning. Da Anton Nielsen ved Afslutningen fik sin Gennemsnits-karakter, gav han et Hop af Forbavselse: Han havde faaet Meget duelig, 1. Karakter.

Men een stor Oplevelse fik han i sin Seminarietid. Han blev ved et Sommerbal heftig forelsket i en Gæstgiverdatter fra Nordsjælland. Ved senere Baller spejdede han efter hende. Han saa hende aldrig mere. Men endnu 40 Aar efter kunde han skrive:

Du kom saa glad og frejdig,
de andre lod du staa,
og ved Musikkens friske Bør
vi lod vor Snekke gaa.

Saa mangt et Ord vi talte
den korte Nattestund,
de staar uslettelig
her i mit Hjertes Grund.

Jeg saa dig aldrig siden:
det maatte være saa.
Min Levedag blev tung og mørk,
min røde Kind blev graa.

Men midt i Mørket lyste
min Due, hvid og klar.
Dit Billede blev saa tit min Trøst,
den eneste, der var.

Dit unge, friske Billed,
det maa jeg kalde paa.
Min Hjærtensallerkærestel
du kan vel mig forstaa.

Nej, lad mig aldrig se dig
i Alderdommens Skær,
min Ungdoms fagre Morgendrøm,
umistelig og kær.

Maaske er Billedet af hende kommet til at lyse stærkere i samme Grad, som han selv blev mere ensom. Men en overvældende, næsten uforstaaelig Betydning for ham fik dette korte Møde i Ungdomstiden.

I ca. 1½ Aar havde Anton Nielsen Huslærerplads hos den fortræffelige Præstefamilie Schiødte i Store Fuglede, Holbæk Amt. 1850 blev han udskrevet til Soldat; men da Krigen kort efter sluttede, kom han ikke ud i Felten. Han vendte hjem og blev Andenlærer i Jyderup. 1854 flyttede han til den nyoprettede Roneshøj Skole i Gierslev Nord for Slagelse. Imidlertid havde Broderen Ferdinand faaet Eksamen fra Jonstrup og var en Tid Andenlærer i Kirkestillinge Nordvest for Slagelse. Her fik han som Elev Zacharias Nielsen, der senere blev kendt over hele Landet som Forfatter, og som mange Aar efter skrev et Digt om sin Barndomslærer, hvori det bl. a. hedder:

Jeg føler, at endnu mit Sind
han stundom kærlig aver
og styrer til min Pegepind,
naar Hjertets Sprog jeg staver.

»En mild ung Mand, som blev afholdt af Børnene,« skriver Zacharias Nielsen om ham i sin Bog »Minder«.

Brødrene mødtes ofte i Reerslev Skole. De havde begge Talent for at skrive smaa Digte. Ferdinand fik da ogsaa nogle Smaating trykt, skønt Anton kritiserede dem ret haardt. Ferdinand kritiserede ogsaa Antons Digte og sagde bl. a.: »Du bliver aldrig Digter, men du kan blive til noget som Prosaist!«

Gamle Nielsen fortæller, at Anton Niensens første trykte Arbejde var Ungdomsvisen »Til Pintse, naar Skoven bliver rigtig grøn«. Den blev skrevet i Jyderup 1851 til en dengang

yndet Folkemelodi og gik med den Landet rundt. Den handler om to unge, som træffer hinanden paa et Skovbal, hvor de danser en Wienervals sammen. Han længes nu Aaret igennem efter næste Pinse, da der igen skal være Skovbal. Men — mon dog Skoven aldrig vil springe ud? Skulde der være en Fejl i Almanakken?

Men kommer saa een Gang den gode Tid,
da skal jeg pynte mig ret med Flid,
og træffer jeg saa min raske Tøs,
ja saa skal Valsen gaa rigtig løs.

At Motivet til Visen er hans egen Oplevelse i Jonstrup, er der næppe Tvivl om. Men der er Lune over Fremstillingen. Oplevelsen var kommet paa Afstand. I Fortællingen »Par om Par«, som findes i »Bondeliv«, 1866, har han senere benyttet Visen.

En Sommer gæstede Maleren Carl Bloch en Slægtning i Jyderup og stiftede da Bekendtskab med den unge Andenlærer. De interesserede sig begge for Bondeliv, og Anton Nielsen fortalte om den i Egnen udbredte Skik at give Øgenavne. Han nævnte en Del Eksempler og kunde forklare Oprindelsen til de fleste af dem. Carl Bloch morede sig over at høre om dette. Særlig godt syntes han om Navnet »Ole Lige glad«, hvori der jo laa en Karakteristik. Han opfordrede Anton Nielsen til at skrive disse Navne op og bad om at faa dem tilsendt. Anton Nielsen fik nu øget Interesse for Emnet, samlede en Mængde Navne og inddelte dem i Klasser efter deres Oprindelse og Værdi. Det blev saaledes en ret stor Afhandling, han fik sendt til Carl Bloch. Senere lod han den, undertegnet A. N., optage i et folkeligt Ugeblad, som hed »I Hjemmet«. Denne Artikel danner Indledningen til hans Bondelivsskildringer.

Endnu i Midten af Halvtredserne havde Nielsen aldrig

haft i Tanker, at han kunde skrive Bøger. Men saa kom han i Forbindelse med Svend Grundtvig, der 1854 havde paabegyndt at udgive »Gamle danske Minder«. Dette Værk interesserede Anton Nielsen meget. Han samlede nogle Sagn og sendte dem til Svend Grundtvig, der takkede og skrev, at Anton Nielsen havde det rette Greb paa at gengive Bondens Væsen og Tale med Troskab. 1859 fik han i »I Hjemmet« offentliggjort sin første Fortælling: »En Vinteraften i en Bondestue«. 1860 skrev han til Flinchs Almanak for 1861 »En Mormonhistorie«. For denne fortræffelige Historie fik han sit første Honorar, 30 Rigsdaler. Nu vidste han, at han kunde skrive, og snart kom Samlingen »Fra Landet«, 1. Del 1861, 2. Del 1862 og sidste Del 1863. 1862 udgav han under Pseudonymet Arne »Nogle Fortællinger, Sagn og Æventyr, indsamlede i Slagelse-Egnen«.

Anton Nielsen blev en meget produktiv Forfatter. Op mod 30 Bind har han udgivet. Men hans litterære Indsats er væsentligst at finde i de nævnte tre smaa Bind, ved hvilke han blev Banebryder for realistisk Folkelivsskildring, og om hvilke Henrik Pontoppidan ved hans Død skrev: »Fra Landet« vil blive staaende i vor Litteratur som et Mindesmærke og en Milepæl. Han [A. N.] hørte virkelig med til Gennembruddets Mænd.«

I et Forord til Bogen »Den danske Bonde« (1887) redegør Anton Nielsen for, hvad han havde haft som Maal for sit Forfatterskab. Han vilde skildre Bønderne, saa de »for nemme« eller de dannede Kredse fik et nyt Syn paa dem. Ringagt og Mistillid skulde vige for Kærlighed og Agtelse. Og derefter vilde naturligt følge et venligt Sindelag fra Bøndernes Side over for »de dannede«.

Senere sætter han — jævnsides det første — et Maal til for sit Forfatterskab: Han vilde føre Bonden fremad i det menneskelige og det kristelige.

»Fra Landet« er skrevet udelukkende med det første Maal for Øje og er saaledes egentlig mere skrevet for de højere Samfundslag end for Bønderne. Grunden til, at han senere sætter et nyt Maal ved Siden af det første, er at finde i hans personlige Oplevelser.

III

Anton Nielsen havde hos sin egen Moder mødt Forestillingen om, at der nu engang maatte være et Skel mellem Bønder og de saakaldte højere Samfundslag. Denne Opfattelse var almindelig i akademiske Kredse og førte bl. a. til en skarp Strid mellem de Nationalliberale og Bondevennerne.

I Gierslev mødte Anton Nielsen de konservative Synspunkter hos Sognepræsten Henrik Frederik Gøtzsche. Slægten Gøtzsche stammede fra Holsten. Henrik Frederik Gøtzsches Farfar kom derfra til Danmark og blev Forvalter paa Saltø, Harrested og Førslev Godser i Sorø Amt. En Søn af ham blev Sognepræst i Jyderup, og dennes to Sønner blev Nabopræster i Vestsjælland, og den ene, Carl Gøtzsche var Sognepræst i Finderup, den anden var den førnævnte Sognepræst i Gierslev. De var begge dygtige og nidkære Præster og kunde tilfredsstille Biskop Mynsters strenge Krav til Logik og Form; men der var ogsaa Inderlighed i deres Forskyndelse, og Biskop Mynster noterer med Tilfredshed, at der ingen Forsamlinger blev holdt i deres Sogne.

Anton Nielsen var Kirkesanger i Gierslev Kirke og har derfor haft en Del at gøre med Familien Gøtzsche, og maa ske har Præstehjemmet i Gierslev hørt til de akademiske Kredse, han ønskede at vinde for sine folkelige Synspunkter.

Den 24. Juni 1857 døde Pastor Gøtzsche, 72 Aar gammel. Den 18. November samme Aar blev Anton Nielsen viet til Gøtzsches ældste Datter Inger Elisabeth, kaldet Lise, der var født 11. December 1829.

Om deres Forhold inden Vielsen giver et Digt, skrevet af Anton Nielsen i Forlovelsestiden, nogen Oplysning:

Du gav mig saa mangen en Rosenknop,
der svulmende lukked sit Bæger op
og dufted og rødmed, naar Dag den saae,
indtil den visnet i Urnen laae.

Den deiligste Rose, som du mig gav,
der blomstre skal i min Hytte lav,
o, det er din Kjærlighed, stærk og varm,
gid aldrig den flygte maa fra Din Barm.

Min Jord vil Rosen ei trives paa,
der voxer kun simple Kjærminder blaae.
De Roser røde, dem see jeg ei,
foragt dog ikke min Glemmigei.

Min Kind er bleg, og mit Blod er koldt,
men Troskab i Hjertet jeg dog beholdt.
Og Hjertet har jeg givet dig helt.
Frygt ei! Det aldrig skal vorde delt.

Din
Anton.

Meningen maa være: *Din* Kjærlighed er stærk og varm; *min* er af en anden Art, mere kølig, men vær ikke bange: Jeg vil altid være trofast imod dig!

Digtet fandtes i Lises Gemmer ved hendes Død. Endnu i Dag sidder der Mærker i Papiret af den Forglemmigej, Anton Nielsen plukkede i sin Have og sendte hende sammen med Digtet.

Endnu et Digt fandtes i hendes Gemmer. Det er skrevet umiddelbart før Brylluppet, maaske af Broderen Ferdinand i Moderens Navn:

Velsignet være det lille Hjem,
hvor nu Du skal bo og bygge,
hvor stille Glæder vil blomstre frem
i Kjærlighedspalmens Skygge.

Velsignet være din Indgang her,
velsignet hvert Fjed, du skal vandre.
Du kommer med Kjærligheds Rosenskjær —,
som Tiden ei skal forandre.

Du kommer som Vaaren mild og varm
og udbreder Fred og Lykke
og skaber Vaar i min Anthons Barm
og skaber smilende Hygge.

O, drag med Elise i Huset ind,
Guds Engle, blide og fromme,
og see I Taarer paa hendes Kind,
bortkys dem, saa snart de komme!

Velsignet være det lille Hjem
i Kjærlighedspalmens Skygge!
Velsignet være især dog dem,
som deri skal bo og bygge.

Anton Nielsens Moder har glædet sig over Ægteskabet med Præstedatteren. Nu maatte det vel igen blive Vaar i »Antons Barm«!

I Aaret 1858 flyttede Anton Nielsen og hans Hustru til Munkebjergby Skole. Faa Aar efter kom Ferdinand til Bromme, samme Pastorat.

IV

De havde nu en Del gode Aar sammen i Munkebjergby. Breve fra dem viser, at de delte Glæder og Sorger sammen. 1862 blev Ferdinand alvorlig syg. De besøgte ham daglig, til han døde. — I disse Aar kom »Fra Landet«.

Anton Nielsen er fortrolig med Naturen, og hans Historier indeholder mange Naturbilleder, der ofte er tegnet fint og følsomt.

I Indledningen til »En Kjærlighedshistorie« skildrer han kønt en sjællandsk Bondeby, dens Beliggenhed og Naturen omkring den saaledes:

»Byen ligger paa Skraaningen af en Bakke, ved hvis Fod en Aa løber ud i den nærliggende Sø. Husene hæver sig, det ene højere end det andet, lige til Bakkens Top, der indtages af Kirken. Rummet imellem Huse og Gaarde udfyldes af Humlehaver; men Blomster og Urter ser man ikke meget af; thi det er i Sjællands eneste Humleegn, vi befinder os. Imellem Byen og Søen findes en lille Kratskov. Bestiger man nu Toppen af Bakken og ser ud over Byen med de hvide Huse og grønne Humlehaver, over Aaen og Krattet, over Søen med dens mørke Skovkrans, gennem hvilken man skimter de røde Mure af en gammel Herregaard — ja, da tænker man vel, som jeg har tænkt:

»Her er det sødt at leve, tungt at dø!«

Man er klar over, at Anton Nielsen nøje kender den sjællandske Bondeby, som han her skildrer. Det gør han da ogsaa. Det er hans egen By, Munkebjergby.

Anton Nielsens Styrke ligger dog i Folkelivsskildringer. Med Liv og Lune har han levendegjort en Række sjællandske Bondetyper.

Man kommer til at holde af Sognefogden i den gule Gaard,

hvor det forældreløse Barn, »Løbetossen«, faar et virkeligt Hjem. Han er jo lidt glad for sin Værdighed som Lovens Haandhæver samt for, at han har faaet et Ordensbaand, som han i øvrigt altid sørger for at fæste paa sit yderste Klædningsstykke, ogsaa paa sin Overfrakke, saa alle kan se, at han er »dekkereret«. Han taler omstændeligt og i et indviklet Lovsprog om sit Ansvar over for »det juridiske«. Men hans Hjerter er godt, og hans brave og myndige Kone formaar altid til sidst at overvinde alle hans juridiske Betæneligheder.

I »Min Dagbog i Allerup« findes en Skildring af Arbejdet paa Høstmarken. Der arbejdes haardt, alle er gennemblødt af Sved, men de er muntre og oplagte til Spøg. Da Manden fra Byen, som er paa Besøg derude, vil prøve Meieredet, farer det under Folkenes Jubel dybt ned i Jorden, og saa maa han give »Hønseøl«, en Slags Bøde, som blev affordret enhver, som første Gang — i Spøg eller Alvor — forsøgte sig i Bondearbejdet. I dette Tilfælde bestod Bøden i tre Pægle Brændevin, som blev drukket, da Høstfolkene kom hjem.

Manden rejste snart ind til Byen, men beholdt i sig en Længsel efter Landet og den sjællandske Bonde, som han var kommet til at holde af for hans »Trohjertethed og jævne Væsen, hans Sindsro og Gemytlighed«.

I »Enken« findes en levende Skildring af et Barselgilde. Spillemænd med Klarinetter (som ikke stemte sammen), spillede hver Gang Gæsterne ankom. Saa snart det solide Morgenmaaltid med Brød, Æbleskiver, Snaps og Kaffe var indtaget, ordnede Gæsterne deres Vogne. Forrest kørte en Vogn med Barnet, som skulde døbes, derefter Musikken. Da man naaede Kirken, stillede Spillemændene op ved Kirkeporten og udførte en gemytlig Polka, der varede, til den sidste Person var kommet ind ad Kirkedøren. Da Daabs

handlingen var forbi, og den første af Følget lod sig se, begyndte Klarinetterne igen, og under fuld Musik kørte man tilbage.

Der blev nu spist og drukket godt, og om Aftenen ryddedes Øverstestuen til Bal, som indlededes med, at Gudmoderen tog Barnet paa Armen og dansede en stille Vals med den Mand, som havde kørt for dem til Kirken.

I Fortællingen »Paa Herregaarden« føjes Herregaardslivet ind i Skildringerne fra Landet. Om Aftenen, mens der er stille bag de nedrullede Gardiner hos Herskabet, samles Folkene i Borgestuen. Toskillingsviserne findes frem, og nu veksler Sang og munter Samtale. Det er tilstrækkeligt at belyse Visernes Lødighed med et enkelt Vers:

I Fjor jeg havde mig en Ven,
men i Aar har en anden taget den.
Hun var vel ej saa rare,
saa lod jeg hende fare.
jeg faar mig vel en anden Ven igjen.

Forfatteren faar Lejlighed til at bemærke, at Toskillingsviserne er et sørgeligt Vidnesbyrd om den daværende Folkepoesi. Af Indhold var de fleste af dem dog ganske uskyldige — ligesom det Slag Trekort, hvormed nogle i Borgestuen fik Tiden til at gaa. Kl. 10 kom Ladefogden med sin Lygte og forkyndte, at det nu var Sengetid. Anden Pinsedag var der Skovbal for alle Folkene. Paa en rund, jævn Plads med en Bøg i Midten svang Karlene i hvide Skjortærmer Pigerne med de flagrende Silkebaand. Ved den ene Side af Pladsen stod Spillemanden med sin Fiol. I nogen Afstand betragtede Herskabet det brogede Skue. Festen sluttede med, at de alle med Spillemanden i Spidsen syngende marscherede hjem til Gaarden i Takt til »Den tapre Landsoldat«.

Forfatteren belyser ogsaa de mindre gode Forhold, som hørte Tiden til. Forældrene bestemte, hvem Børnene skulde giftes med. Bejleren maatte henvende sig til Pigens Fader; sagde han nej, bøjede de unge sig som Regel. I »Enken« bliver den unge, kønne Sofie af sin handlekraftige Moder henlovet til den fordrukne Gaardmand Søren Jensen paa følgende Vilkaar: Medgiften skal være 1500 Daler i rede Penge, en Ko, 50 Alen Hørlærred og Klæder til to Senge, et godt Klædeskab og en Dragkiste. Søren forlangte dog 1600 Daler i rede Penge, og de enedes da om at »brække« de 100. Først da denne Enighed var opnaaet, fik Sofie at vide, hvad der forestod hende. En Del af Bønderne kunde ikke holde Maade med den billige Brændevin. I »Søren Pedersen og hans Familie« fortælles om en saadan Mand. Søren Pedersen sætter først sin gode Gaard til, derefter sit Liv, efter at han i Fuldskab havde været i Slagsmaal. Hans Enke Ane skal nu sørge for fire ukonfirmerede Børn. Hun samler Aks om Efteraaret og sidder ved sin Røk om Vinteren. Men da Børnene bliver større, kan hun ikke tjene tilstrækkeligt og maa under sine egne og sin store Datters Taarer sy en Tiggerpose, som Børnene derefter maa gaa med fra Gaard til Gaard.

Ogsaa i »Løbetossen« faar man et Indblik i Tidens sociale Forhold. En fattig, forældreløs Dreng er af Forstanderskabet anbragt hos onde Folk. Hver Dag maa han ud med Tiggerposen. Blev Udbyttet ringe, fik han Hug. Han løber fra sin onde Plejemoder, men bliver af en haardhjertet Mand sendt tilbage og skal nu have »Skolestraf«. Præsten, Skoleforstanderen og Plejemoderen er til Stede i Skolestuen, mens Præsten holder Forhør, og mens Degnen derefter eksekverer Straffen: Tamp, indtil Præsten sagde, det kunde være nok.

Der er adskilligt i denne Fortælling, som peger hen mod Aakjær. Fortællingen om Hyrdedrengen leder ogsaa Tanken hen paa Aakjær, som i »Hyrdedrengen, som skulde i Sko-

ven«, ligeledes har skildret Vogterdrengenes Kaar. Men i Aakjærs Fortællinger er der en stærkere Brod og en tydeligere Tendens end hos Anton Nielsen, der aldrig kan nænne, at det hele ikke til sidst skal ende godt.

Anton Nielsen er den første sjællandske Dialektforfatter. Hans ypperste Dialektfortælling er »Kaffesladder«. To halvgamle Koner sidder i fortrolig Samtale ved en Lerspølkum med Kaffe. Der sker ikke meget i den Historie, men Samtalen er gengivet med en Sikkerhed, som viser Forfatterens Fortrolighed med den sjællandske Bondes Tale. — Ogsaa i »Forlovelsesgildet i Næsby« er der fortræffelige Enkeltheder paa Dialekt.

Anton Nielsen havde Sans for at opfange ejendommelige Ord og Talemaader. Af pudsige Virkning er Ole Ligeblads staaende Vendinger: »Ja, det er en viis Vej« og »Ja, det kan nok hændse«. — Naar Hestetrænger Kristen i »Søren Pedersen og hans Familie« vil bekræfte noget, hvorom der ikke kan være nogen Diskussion, siger han: »Ja, det er noget, som er!« — I øvrigt er Fortællingerne istrøet mange sjællandske Ord som f. Eks. *Stumpe*, et Stykke Mad, *skalv*, undselig, *Kvinde*, *Hustru* o. s. v.

Anton Nielsen var Hjemstavnsdigter, inden Hjemstavnsdigtningen brød igennem, og enkelte af hans Historier peger frem mod Thorkild Gravlund.

Den kønneste af hans Fortællinger er maaske »En Kjærestehistorie«. Den staar i 1. Del, som udkom 1861, og er altsaa skrevet kort efter, at han kom til Munkebjergby.

Den unge Pige Marie er overordentlig fint tegnet. Hun elsker den muntre Jørgen, som egentlig ikke er hendes Kærlighed værd og en Tid svigter hende, men hun vinder ham til sidst ved sin opofrende, udholdende og rene Kærlighed. Men tunge Timer har hun, mens hun nyrer paa den sjællandske Vise:

Hvor kan man plukke Roser,
hvor ingen Roser gror;
hvor kan man finde Kjærlighed,
hvor Kjærlighed ej bor.

Man har gættet paa, at han i Marie har tegnet sin Ungdomskærlighed. Men det er utænkeligt, at Anton Nielsen i de første Aar af sit Ægteskab har villet føre hende ind i sine Fortællinger. Derimod er det sandsynligt, at han i Marie har villet skildre sin Hustru.

Den sidste Fortælling i 3. Del, som udkom 1863, hedder »De Hellige«. I Aaret 1861 stiftedes Indre Mission. To af de stiftende Personer, Vilhelm Beck og den unge Præst Johannes Clausen i Stenlille, boede i Nærheden af Munkebjergby, og Anton Nielsen droges mod den nye Bevægelse — ligesom Hovedpersonen i »De Hellige«, Gaardmandskonen Kirstine. I øvrigt har han i den unge Vækkelsesprædikant fra Voldby villet tegne et Billede af Johannes Clausen, som han satte megen Pris paa.

1864 udgav han »Tre Fortællinger«, hvoraf den første, »Malene«, er den betydeligste og har gode Skildringer af Naturen og af Bondeliv fra Faderens Barndomsegn ved Kalundborg. De to sidste præges af Forfatterens varme Sympati for Indre Mission samt af, at de er skrevet i Krigens Tid, idet Afsnit af dem foregaar i Felten.

V

I Aarene efter 1864 oprettedes en Række Højskoler i grundtvigsk Aand. Man vilde vække og udvikle Ungdommen og saaledes vinde indadtil, hvad man havde tabt udadtil. Ludvig Schrøder blev Forstander for Askov Højskole, Jens Nørregaard for Testrup Højskole, og Ernst Trier begyndte efter Opfordring af Pastor N. J. Hoff, Vallekilde,

og efter Grundtvigs Tilskyndelse i Aaret 1865 en Højskole i Vallekilde. Samme Aar talte Trier ved en Skovfest i Konradinelyst Skov ved Ruds Vedby. Anton Nielsen var til Stede, og de to Mænd stiftede Bekendtskab med hinanden. Ernst Trier var glad for at træffe Anton Nielsen. Han havde læst »Fra Landet« og vilde gerne have Forbindelse med en Mand, der havde et saa indgaaende Kendskab til sjællandske Bønders Ejendommelighed, og som havde Indflydelse blandt dem. Kort efter Skovfesten besøgte Trier Anton Nielsen i Munkebjergby, og de fik en lang Samtale om Folkehøjskolen samt om Menneskelighed og Kristendom. Trier blev der om Natten, og den næste Dag kørte Anton Niensens Karl, Peter, ham paa Vej til Vallekilde. Den impulsive Højskoleforstander gav sig nu til at tale med den ellers noget dvaske og gnavne Peter om Højskolen. Da Karlen kom hjem, skinnede hans Øjne, og han lod ikke Anton Nielsen faa Ro, inden han havde lovet at hjælpe ham til at komme paa Højskole. I Fortællingen »Om Hans, der kom paa Højskolen« 1867 har Anton Nielsen skildret Trier og hans Samtale med Karlen.

Trier havde en stærk Tro paa, at han ved Ordets Magt kunde forandre de unge, som kom paa hans Skole. Anton Nielsen blev grebet af dette og indbød Sognets Ungdom til Møder i Skolen, hvor bl. a. Trier kom og talte.

Triers Paavirkning sporedes snart. En Dag, da Anton Nielsen besøgte sine Forældre, var han usædvanlig glad, næsten overgiven. Moderen spurgte, næsten forarget, hvad der dog var i Vejen med ham, og han svarede: »Jeg tror, at det er, fordi jeg er blevet saa gode Venner med Vorherre!«

I Fortællingen »En Moder« i »Bondeliv«, 1866, skildres en Knøs, som tjener paa en Herregaard, og som der, fristet af daarlige Kammerater, skejer ud. Hans Moder formaner ham og siger: »Du maa se at blive gode Venner med Vorherre!«

Snart begyndte Anton Nielsen ogsaa at tale om, at det var en større Opgave at være Ungdomslærer end at være Børnelærer.

I Aaret 1866 sendte den fynske Bonde, Digteren Mads Hansen, sin første Digtsamling til Anton Nielsen, som takkede og skrev, at de maatte træffes. Samme Sommer besøgte da Mads Hansen, sammen med den fynske Forfatter Peder R. Møller, Anton Nielsen i Munkebjergby Skole.

Mads Hansen betroede nu Anton Nielsen, at han meget gerne vilde have en Højskole oprettet i sin Hjemegn. De havde opfordret Skolebestyrer Chr. Bredsdorff, København, til at blive Leder af den, men han havde ikke givet endeligt Svar. Mads Hansen selv havde aldrig set en Højskole og vilde gerne en Tur til Vallekilde. Anton Nielsen tilbød at køre dem derhen. De blev godt modtaget af Trier og fik en længere Samtale om, hvordan man skulde drive Højskole. Længe var de enige, men saa kom Mads Hansen til at sige, at man ogsaa burde synge flerstemmige Sange og spille Dilettantkomedie. Da blev Trier meget opbragt; men Mads Hansen holdt paa sit. De raabte højt og slog i Bordet og talte begge paa een Gang. Anton Nielsen og Peder R. Møller listede ud af Stuen.

Bredsdorffs Svar blev et Nej. Anton Nielsen og Mads Hansen havde været saa meget inde paa Sagen, at det nu hurtigt blev bestemt, at Anton Nielsen skulde være Forstander for den nye sydfynske Højskole. Han fik det nu ordnet saadan, at han skulde tilbringe en Vinter paa Vallekilde for der at leve sig ind i Højskolelivet. Vinteren 1867—68 tilbragte han paa Vallekilde, og i Maj 1868 begyndte han sin ny Gerning som Forstander paa Vesterskjerninge Højskole.

Anton Nielsen havde oprindelig været betænkelig, fordi han følte, at han havde for faa Kundskaber. Hans Forældre syntes ikke om, at han forlod sit gode Embede for at gaa

til noget usikkert. Ogsaa Trier fraraadede ham i Førstningen at tage mod Tilbudet; men Anton Niensens Lyst til at blive Højskolemand var stærk. Han følte, at her var et Kald til ham.

Men hans Hustru fulgte ikke med. Hun kunde ikke følge ham i hans nye kirkelige og folkelige Syn, og da hans Folkelighed nu medførte, at de skulde være eet med Bonden i det daglige Liv, kom det til stærke Brydninger. Anton Nielsen kunde være stejl og uimodtagelig over for andres Synspunkter. Slægtninge, som besøgte dem 1866 i Munkebjergby, fortæller, at de næsten ikke sagde et Ord til hinanden. Efterhaanden viste det sig, at de var for forskellige i Livssyn og Naturel. Lise flyttede til Nakskov, hvor hendes Moder og Broder boede, og her var hun i flere Aar Asylbestyrerinde. Hun vedblev dog at holde af Anton Nielsen og opsøgte ham flere Gange paa Fyn for at faa ham til at genoptage Ægteskabet, men han vilde ikke. Skilsmisse blev der dog aldrig, men de separeredes 1883. Da Broderen i Nakskov senere blev Præst i Jylland, flyttede hun med sammen med sin Moder. En Tid boede hun i København. De sidste Aar, da hun led af Vattersot, tilbragte hun hos Broderen Ditlev Gøtzsche, som var Præst i Everdrup ved Præstø. Her døde hun 1895. I hendes Følelser for Anton Nielsen var der efterhaanden megen Bitterhed. Men hun bevarede de to Digte fra Forlovelsestiden som Minde om den korte, lykkelige Tid, som blev hende til Del.

Da Anton Nielsen fik at vide, at hans Hustru var død, skrev han til hendes Broder i Everdrup: »Vi har haft mange tunge Timer. Jeg haaber, at hun før sin Død har tilgivet mig den ulykkelige Fejltagelse med det Ægteskab. Jeg har bedt Gud, at han vilde vende mit Hjerte til hende, men jeg blev ikke bønhørt!«

I et Digt af Anton Nielsen, skrevet i Anledning af Mads

Hansens Bryllup, findes følgende Linier, der er som skrevet med hans eget Hjerteblod:

Som blind kan tale om Farvers Pragt,
Som døv kan tale om Toners Magt,
saa kan om Lykken jeg kvæde.

VI

Gennem Foredrag, Samtaler og Samliv med Højskoleelever søgte den ensomme Mand i en Aarrække Erstatning for et Hjem. Men han vilde videre ud med sine Tanker end til den Kreds, som søgte hans Skole. Derfor skrev og skrev han, lige til han døde. Gennem sine Historier talte han ogsaa til sine gamle Elever.

Bjørnstjerne Bjørnson besøgte Vallekilde den Vinter, Anton Nielsen var der, og Anton Nielsen læste ved den Lejlighed en af sine Fortællinger for den store norske Digter. Bjørnson bemærkede efter Oplæsningen, at Hovedpersonen i Historien var skildret ens første Gang, man hørte om ham, og sidste Gang — mange Aar efter. »Men der foregaar altid en Udvikling med et Menneske i en Aarrække,« sagde Bjørnson. Anton Nielsen mente, at Bjørnson havde begaaet samme Fejl med Aslak i »Synnøve Solbakken«. — »Nej,« sagde Bjørnson, »for Aslak er mere ond som voksen end som Dreng!«

Psykologiske Skildringer, Problemers Løsning paa troværdig Maade var ikke Anton Nielsens Styrke. Men han har givet os en Række Virkelighedsskildringer af sjællandsk Bondeliv, som endnu i Dag er af kulturhistorisk Interesse. Og han er en af Banebryderne for realistisk Folkelivsskildring. Han var den første, man lagde Mærke til af de saakaldte Skolelærerforfattere. Og han var den betydeligste af dem.

Da Anton Nielsen blev Grundtvigianer og Højskolemand, fik hele hans Liv en ny Retning. Og han gav sin Skole et Særpræg, idet Hjemmet og Skolen hos ham var eet. Men Højskolemanden tog efterhaanden Magten fra Forfatteren. Han blev ved at skrive Bondefortællinger, men det nye Maal, han nu satte sig: Gennem sine Skildringer af Bønderne at føre dem fremad i Menneskelighed og Kristendom! skadede hans Forfatterskab.

Henrik Pontoppidan har i en Nekrolog over Anton Nielsen — ud fra sin Indstilling — karakteriseret dette Forhold saaledes: »Naar det da siges, at heller ikke Anton Nielsen fuldbragte, hvad han i sin Ungdom syntes at forjætte, men at den snigende Sot, som tidligt eller silde undergraver os alle i dette kære lille Samfund af Præster og Degnesønner, ogsaa stækkede hans Aands Kraft, før den ret fik sig udfoldet, efterlader han sig dog i det mindste eet Værk, der vil sikre hans Navn mod tidlig Forglemmelse.«

Henrik Pontoppidan har vel ikke Ret i, at Anton Niensens Aands Kraft var stækket. Den blev blot nu i højere Grad end tidligere sat ind paa Folkevækkelsens og Folkeopdragelsens Omraade.

I Bogen »Livet paa Landet« 1871 findes en Fortælling »Den nye Adel«, hvori han giver Udtryk for sit nye Livs-syn: Bondestanden vil gennem kirkelig og folkelig Vækelse blive Danmarks nye Adel. Grev Rosenfeldt repræsenterer den gamle Adel, og han bliver meget vred over, at Sønnen Grev Ferdinand kommer sammen med en ung Bondekarl, og at han vil gifte sig med en Præstedatter. Grev Ferdinand, der en Vinter er paa Højskole for helt at tilegne sig det folkelige Syn, er Talsmand for dette over for den gamle Greve. Men Brydningerne mellem dem fører ikke til Enighed, men til et Brud — ligesom mellem Anton Nielsen og hans Hustru.

Anton Nielsen selv kendte sin Begrænsning og giver kønt Udtryk herfor i et Indledningsdigt til »Livet paa Landet.« Han skildrer Spurvene, som henter Korn til de smaa. Anton Nielsen sammenligner sig med Spurvene. Ogsaa han vil gerne dele ud til *sine* smaa:

Jeg kvidrer med, du lille muntre Kræ,
med mine Toner, som de nu kan blive;
der samles vel omkring mit Tjørnetræ
en lille Flok, som de kan Glæde give.

Jeg deler ud, for jeg har ogsaa smaa,
hvert Korn, jeg fandt paa Bondens Mark og Veje;
og kan det hjælpe dem til Vækst at faa,
det er den bedste Løn, som jeg vil eje.

»At hjælpe dem til Vækst at faa«: Det var nu Maalet for hans Forfatterskab.

Sammenligningen med Spurvene findes ogsaa i Titlen paa hans eneste Digtsamling: »Spurvekvidder« af 1873. Heri findes den smukke Aftensang »Ved Solbjergslag«, som er skrevet 1869. Anton Nielsen vilde i nogle af Versene føre et symbolsk Forsvar for de mindre Sangere og Forfattere. Han havde lagt Mærke til, at Spurven havde sin Tilhørerkreds lige saavel som Nattergalen. I disse Vers, som er udeladt i Sangbøgerne, staar der:

I Morgengry
i Hyldebusken, ved Hyttens Ly,
der sidder Spurven, den Fattigmand,
hans Tale viser hans ringe Stand;
de store, kloge foragte maa
den Spurv saa graa.

I Morgengry

de Smaabørn vaagne, som født paa ny
i stakket Skjorte, paa bare Ben,
de spille om paa den kolde Sten;
de hilser Spurven med Smil igen:
Godmorgen Ven!

I Morgengry

ved fattigst Hytte, i fattig By
der priser Spurven sit ringe Kaar,
at Barnehjerter ham godt forstaar;
af Kvidder og Jubel der paa engang
bli'er Morgensang.

Spurven er her hele Aaret, men Anton Nielsen havde Trækfuglesind i sig. Han besøgte Svejts, Tyskland, Østrig, Frankrig, Rusland, Finland, ja selv til Nordamerika naaede han. Han fik det Ankerske Legat og besøgte paa dette Rom. Uro i Sindet beholdt han altid. Rejseskildringer og Erin- dringer om sit Liv har han givet i en Række Bøger. Den 6. Marts 1897 døde han i Østerskjerninge, hvor han paa sine gamle Dage havde købt et Hus.

Paa de Mindesten, som er rejst for ham i Ollerup og Uggerløse, staar følgende Linier:

At kvidre som Spurv ved Bondens Tag,
at sprede lidt Lys i hans tunge Dag,
at lette hans Byrder, som trykke,
det blev min Lod og min Lykke.

Artiklen om Anton Nielsen er udarbejdet paa Grundlag af følgende Bøger:

Anton Nielsen: Gamle Nielsen.

- — : Landsbyliv i Trediverne.
- — : Seminarieliv i Fyrreerne.
- — : Skolemesterliv.
- — : Fra Landet.
- — : Bondeliv I—III.
- — : Livet paa Landet.
- — : Spurvekvidder.
- — : Hvorledes jeg blev Forfatter. (Sorø Amtstidende 29. December 1892).

E. Skovrup: Anton Nielsen. »I Hjemmet« 1857—61.

Desuden paa Meddelelser fra fhv. Skolebestyrer, cand. theol. M. Gøtzsche, Jægerspris, der bl. a. har stillet Digtene fra Forlovelsestiden til Raadighed. — Endvidere takker jeg Proprietær Christensen, Gierslev, Pastor Friis, Sorø, tidligere Munkebjergby, Førstelærer Jensen, Munkebjergby, Gaardejer N. P. Eliassen, Døjringe, samt Pastor Kjelstrup, Everdrup, for venlig Besvarelse af Spørgsmaal.

J. H.

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Af Friits Jacobsen

Spørgsmaalene i de i forrige Aarvog omtalte »Relationer« vedrørte ikke alene Landets Købstæder, men ogsaa Landet. Den danske Regering ønskede ogsaa Oplysninger om, hvorledes det økonomisk set stod til ude blandt Bondebefolkningen, og om, hvad der eventuelt kunde gøres til Ophjælpning af dens Levevilkaar. De otte stillede Spørgsmaal var de samme, som Købstæderne maatte svare paa; men Spørgsmaalene 2, 3, 4, 6 og 7 er specielt beregnet for Byerne og besvares derfor ikke.

Det ser ud til, at Amtmændene kun har faaet en ringe Høst af Besvarelser. Amtmand Lillianschiold, Ringsted Amt, indleder saaledes sin Skrivelse til Regeringen med en Beklagelse over, at der ingen Indberetninger er sendt ham. Han maa altsaa have affattet sin Besvarelse ud fra den Viden, han selv besad om Forholdene.

Under Punkt 1: »Amtets Tilstand«, nævner han først de forskellige Herregaaarde i Ringsted Amt med deres Ejere. Ringsted Kloster og Kærup hører under Qvæsthusets Direktører. Skjoldenæsholm og Harrestedgaard ejes af Grev Laurvig, Bregentved af Gehejmeraad Løvenørn, Giesegaard og Ottestrup af Stiftamtmand Gabel, Gisselfeld af Gehejmeraad, Kammerherre Ahlefeld, Sørup og Kværkebygaard af Grev Knuth, Eskildstrup Gaard af Løjtnant Thott, og Hellestrup af Oberstløjtnant Kalchreuter. Desuden er der en Del

Strøbønder, nogle faa Hans Majestæt forbeholdne Bønder under Tryggevælde Ryttergods.

Ganske selvfølgeligt er der mellem Bønderne en Del fattige og forarmede, som ikke kan erlægge de kongelige Skatter og Afgifter uden deres Herskabs Hjælp.

Derefter nævner Amtmanden, at Amtets største Skove er ind mod Roskilde og Holbæk Amter. Jorden er næsten over hele Amtet ret høj og egner sig bedst til Byg og Havre. Rugen er ikke af saa ren og god Vækst, og andre Sorter saas der kun lidt af. Hist og her findes der smaa Humle- og Frugthaver med »Bistokke«. Der tillægges i Amtet som andre Steder Heste, Hopper, Køer og Stude; men Dyrene er kun maadelige af Vækst. Græsning og Højbjergning er overalt kun maadelig. De fleste Tørveskær er smaa og daarligere. Ved Skjoldenæsholm, Bregentved, Gisselfeld og Sørup skal findes »temmelig Forraad« af Raaer og Daadyr; men Underjagten (Jagt paa mindre Vildt) er kun maadelig og kun ved Skjoldenæsholm og Gisselfeld Godser, hvor der ogsaa er fiskerige Søer og Damme.

Der er ingen Fabrikker eller Manufacturer i Amtet med Undtagelse af to Teglværker, et ved Skjoldenæsholm og et ved Gisselfeld, »hvis Beskaffenhed vedkommende Herskaber bedst selv kan forklare«.

Saa vidt det kan ses, er der Indbyggere nok til Agerdyrkningen, hvis de alle var »af lige god Evne«, og ellers er der »under Mandkønnet en Del unge Dreng, som overalt vokser til Forbedring«. For Landvæsenets og Bondens Opkomst vilde det være gavnligt, om alle Korntiender kunde blive reducerede til en vis og stadig Ydelse, da det er aabensbart, at Bonden tager en ikke ringe Skade paa sit Korn, naar han skal tiende paa Ageren og lade der tælle med sig eller ogsaa maa give en Sum rede Penge derfor eller mere end dobbelt Reen (maaske et Udtryk for Renheden af det

leverede Korn). Korn i Skæppen og endda føre det til København for at faa Frihed til at køre sit Korn ind, naar han finder det tjenligt og belejligt.

Det vilde ogsaa være en Lettelse for Bonden, om han som i forrige Tider kunde slippe med en halv Rigsdaler i Penge af hver Tønde Hartkorn, en Skik, hvorved alle stod sig vel — i Stedet for Skattekorn in natura, hvormed dette Amt i Særdeleshed kunde lettes, da det maa levere sit Skattekorn af alle Sorter i København, siden her intet Kornmagasin findes. Lettelsen af Kørselen vilde bevirke, at andre Kørseler, der særlig paakommer dette Amt, bedre kunde fuldføres.

Det formodes, at den sidste kgl. Forordning om Forbud mod alle Slags fremmede Kornvarers Indførsel vil blive til Hjælp for Landmanden, som i Aar ikke uden Skade for sig selv kan sælge ret meget Korn i nærmeste Købstad, og derfor, naar han nødes til ad »ond Vej« at køre til København for at sælge Korn, kan vente en Forbedring paa Handelen til sine Udgifters Nødtørft.

Fra Stiftamtmand von der Osten i Sorø Amt og fra Amtmand Berregaard i Antvorskov og Korsør Amter findes der ingen Indberetninger.

Stiftsbefalingsmand, Baron Gersdorff udtaler i Anledning af de modtagne Indberetninger fra Amtmændene, at Landet er godt nok forsynet med Indbyggere. At »Agerdyrkelsen« ikke er til at forbedre, er alle enige om; men der lyder en almindelig Klage over Pengemanglen og Kornets ringe Pris. Bønderne klager ogsaa over, at de skal købe deres Varer dyrt i Købstæderne og over, at Jorden for manges Vedkommende er sat for højt i Matriklen, saa at de kommer i Resistance. Proprietærerne faar ikke deres Landgilde og maa derfor give Forskud paa Skatterne.

Det maa ved Kommissioner undersøges, om Klagerne over

for høj Matrikulering er berettigede, og i saa Fald maa der gives Moderation. Hvis Proprietærerne klager og profiterer ved Undersøgelsen, maa de betale Udgifterne ved Kommissionen. Hvad Kornpriserne angaar, maa Klagemaalene nu efter Forbudet mod fremmede Kornvarers Indførsel bortfalde.

Otte Aar efter, at Regeringen i 1735 havde udsendt sit Spørgeskema om Landets økonomiske Tilstand til Besvarelse af Amtmænd og Byraad, udsendte den igen et lignende Spørgeskema; men dette er langt mere omfattende, idet det omfatter 33 forskellige Spørgsmaal. Det drejer sig denne Gang ikke specielt om den økonomiske Tilstand i Amtet og Midlerne til deres Ophjælpning, men om mange andre forskellige Forhold, som ikke tangerer Økonomi, og gennem Amtmændenes Besvarelser faas Kendskab til mange interessante Enkeltheder, saaledes at det samlede Billede af Amtet næsten kommer til at virke som et Tilløb til en »Trap«.

Amtmand Lillienschiold skriver i sin Indberetning (19. Februar 1744) om Ringsted Amt, at det bestaar af »fast Land alene og ingen Øer« med Undtagelse af »en liden omflydt Plet Jord med nogen liden Skov i Valsøllille ferske Sø«. Der findes ingen Fjorde, Bugter eller Vige, men nogle Aar og Søer. Navnene paa disse nævnes senere; han navngiver ca. 30 Damme og Søer, hvoriblandt »Cascade Dam«, der giver Springvand i Gaardens (Skjoldenæsholms) Have, i Borgegaarden, Stalden, Køkkenet og Bryggerhuset. Ingen af Aerne er »navigable«.

Amtet er jævnt, men med nogle Bakker, Høje ved Skjoldenæsholm, Svenstrup og Gisselfeld Godser, hvor Skovegnene er. Under Sp. 23 »De mærkelige Ting i Amtet« nævnes en Bakke paa Høyberg Mark ved Skjoldenæsholm, hvorfra man kan se 2 Mil omkring. Fra en anden Bakke kan man »uden Perspektiv« (Kikkert) se Roskilde og Ringsted Byer

samt Holbæk Fjord. Ved Haraldsted ligger Kong Haralds Høj, hvorefter Byen har Navn, og hvor Kong Harald siges at være begravet. Der er Ekko, hvis man raaber mod Østen. Ved Giesegaard ligger Maglebjerg, og paa Kværkeby Mark en Bakke, hvorfra man kan se langt omkring »i en behagelig Situation«. I Humleore Skov findes en høj opkastet Plads, bevokset med Skov og med kendelige Rudera af en vidtløftig Bygning; det siges, at Kong Humle er begravet her. Paa Østsiden et Morads efter en Sø eller Grave, samt et stort, rundt Hul (Brønd eller Kilde). En Høj og en lang Højderyg paa Sigersted Mark med Sten omkring som Grundvolden til en Bygning, menes at være Kendetegn paa Habors Høj og Signes Bur¹⁾. I Lindeberg Mark oven for Teglværket ved Skjoldenæsholm findes et 14—16 Alen dybt Hul, hvori der aldrig findes Vand, selv om det regner eller sner, saa Vandet flyder paa Jorden og staar højt i Hjulsporene paa Vejen ved Siden af.

I Sp. 24 spørges om »andre Curiositeter og Mærkværdigsheder«. Her har Amtmanden ikke meget at nævne: en Dysse ved Eskildstrup og to Staalværker ved Skjoldenæsholm, som Grev Danneskjold Laurvigen for faa Aar siden har indrettet. Hjul, Hamre og Blæsebælge drages med Vand, og der fabrikeres efter Beretning godt Staal. Desuden nævnes et Teglværk ved Skjoldenæsholm; men at dette kan nævnes som en »Curiositet« omkring Midten af det 18. Aarhundrede, falder dog mærkeligt. Endelig anføres, at Skovene ved Skjoldenæsholm paa adskillige Steder er gennemhugget, »udi hvilken Alleer have en smuk Prospect«.

Skovene bestaar mest af Bøgetræer; men desuden findes Eg, Hassel, El, Fyr, Elm, Røn, Torne, »Vier« og »Sall« (Vidje). Skovene tilhører Kongen, de forskellige store Godser og Universitetet.

¹⁾ Se P. Severinsen: Sigaar-Sagnets Stednavne hos Saxo. Aarvog VI.

Daavildt og andet almindeligt Vildt findes, men ikke i stor Mængde; desuden Ørne, Ravne m. fl. Fugle. I de Søer, som ikke har Afløb, findes Gedder, Brasen, Aborrer, Rudskaller, Graaskaller, Suder, Horke, Aal og Krebs. I Jystrup og Valsøllille Søer fanges Karper og Karudser, som ogsaa udsættes i de Damme med Udløb; men de sidste haarde Vintre har taget saa haardt paa Bestanden, at der i nogle Aar ikke kan ventes synderlig Fordel af Dammene.

Jorden i Amtet er temmelig frugtbar, mest leret. Ved Jystrup og Kastrup findes nogen særlig hvidagtig Jord, der dog er »bekvem«. Der findes mere Kornland end Enge, og Jorderne dyrkes overalt med Undtagelse af Overdrevene og nogle Agre, som ligger langt fra Byerne og ikke gødes. Sandflugt eller Flyvesand findes ikke. Hvede dyrkes ikke i Amtet; men Rug, Byg, Havre, Ærter, Vikker, Boghvede, Hør og Hamp vokser overalt, mest Byg og Havre, som Jorden egner sig bedst til, og hvoraf Indbyggerne aarlig kan sælge en Del. Agern og Bog faas fra Skoven, men Frugterne paa »Havetræer« er kun faa og ikke til nogen Fordel. Af Husdyr holdes de sædvanlige med nogle faa Stude imellem.

Stutterier findes ved Ringsted Kloster, Gisselfeld, Skjoldenæsholm, Giesegaard og Ottestrup, men kun til vedkommendes eget Brug. Der findes ikke Bistader af Betydning; enkelte Bønder har 3—4 Stader. Af Dyrehaver findes kun ved Conradsborg et Indelukke, kaldet »Raaen«.

Der findes ikke Mineralier i Amtet, og Salt fremstilles ikke, »da der ingen Lejlighed er dertil«.

Klimaet er som i andre Amter; Vestenvind er frugtbarest og Østenvind skadeligst. Af Sygdomme er Kulde eller Koldesyge almindeligst og Børnekopper og Mæslinger; imellem grasserer ogsaa heftige Febre og Sprinkler (Plettyfus). Folk er daarligt betjent med Hjælp under Sygdomme. Der

findes »ingen besynderlige Urter eller Urter til Medicin uden de som i Flora Danica¹⁾ og andre Botanicis er opdagede.« I de sidste ti Aar døde 2949 og fødtes 3124. Amtet har nu 7000 Indbyggere.

Af Kilder (se Gunnar Knudsen: Hellige Kilder i Sorø Amt. Aarvog VII og IX) findes en ved Ringsted, to ved Skjoldenæsholm, en ved Eskildstrup, en ved Bringstrup og en ved Kastrupgaarden paa Haraldsted Mark; den holder meget godt Vand og besøges af mange Folk den 23. Juni om Aftenen. Paa Sigersted Mark fandt en Husmand, Jens Larsen, ved Gravning en Kilde, hvorm han straks satte et »Bolværk« og en Blok derved. Der har ogsaa været Folk, som af »trohjertet Enfoldighed har søgt denne Kilde, drukket af Vandet og lagt Penge i Blokken; men da Kilden er tør de fleste Somre, er det ikke troligt, at den nogensinde bliver canoniseret eller længe overlever sin Stifter.« Mon der ikke bag denne Bemærkning af Amtmanden skjuler sig nogen Ironi over »Stifteren«, som paa denne Maade havde søgt at skaffe sig en Ekstraindtægt?

Der findes ingen kongelige Slotte, Grevskaber eller Stamhuse i Amtet; Conradsborg er det eneste Baroni. De forskellige Herregaarde nævnes, og deres Bygninger beskrives. Om Kærup siges, at den har Bindingsværk og Straatag og »er til Dels afbrudt«. Ogsaa Herregaardenes Historie omtales, og Sagnet om, at Kong Skjold har haft sit »Løst Slot« ved Skjoldenæsholm. »Lejre Slot, hvor nu Lejregaard staar, skal da have været hans kongelige Besiddelse.«

Amtet bestaar af Ringsted Herred, som er lagt til Tybjerg Herred i Vordingborg Amt, og Tinget holdes i Sandby. I Conradsborg Birk holdes Retten paa Gaarden, og Skjoldenæsholm Birk har Tingsted i et Hus paa Gaardens Ende

¹⁾ Fl. D. er et bekendt historisk Billedværk, udg. paa Statens Bekostning 1761—1883.

mærker i Valsøllille Sogn. En Del Beboere hører under Svensstrup Birk i Roskilde Amt. Desuden findes Gisselfeld Birk og Tybjerggaards Birk.

I Sp. 32 ønskes Oplysninger om »Ord og Talemaader« og hertil svarer Amtmanden, at der findes ikke andre end de, som bruges af Bønderne, f. Eks.:

1. Naar en Ting er meget god, siges der »Herslig Got«.
2. Knap eller næppe kalder de »Herskelig«.
3. At stræbe kalder de »at Alke«.
4. Naar en hykler, siger de »Den Strafoiter«.
5. At gaa paa Frieri kalder de »at Callunce«.
6. Betænke sig eller anderledes falder et Menneske ind siger de »Den Slog sig i det«.
7. At restitueres af en Svaghed kalder de »at Kleere sig«.
8. Ej at komme ud af en Ting siges, at »der er ingen Kleering«.
9. En maadelig Hob af Hø eller desl. kalder de »en Krok«.
10. Et fortrædeligt Menneske er et »Vrivol«.
11. Ej at kunne udrette mere kaldes, at man ej kan »Aarke mere«.

De har ellers mange forvendte »Prononsiationer« (Udtale af Ord) som f. Eks. en Lieutenant udtaler de mange Steder som »Løgtemand«.

Det sidste Spørgsmaal angaar Mænds og Kvinders Navne. Der findes ingen mærkelige i Amtet. Af Mandsnavne kan nævnes Folkmar og Nilaus. Af Kvindenavne: Ingefred. Randild og Thale med flere, »som vel ogsaa findes andre Steder i Stiftet og Riget og da er som Blandinger af danske, norske, skaanske, svenske, gamle og endnu brugelige Navne.«

Det synes, som om Amtmanden over Antvorskov og Korsør Amter, V. Berregaard, enten har haft mere Interesse for den stillede Opgave eller gjort sig mere Umage for at opfylde Regeringens Ønsker end Amtmand Lillienschield.

I hvert Fald er hans Indberetning langt fyldigere og indeholder mange flere interessante Enkeltheder end hans Kollegas.

Under den almindelige Beskrivelse af Amtet udtaler han, at Jorden er frugtbar, naar den bliver gødet og drænet i rette Tid, »hvilket en god Landmand vel véd at iagttage. Det er alm. Vished, at hvor der er en god Besætning til en Gaard eller By, er Jorden frugtbar. »Det er lige saa umuligt for en Bonde, der faar Vandhold paa sin Jord — uden Hjælp fra sit Herskab — at formere sine Midler som at formindske sine Alders Aar«. Der er i Amtet mere Kornland end Enge undtagen i Skovegne som i Kindertofte, Lyng og Kirkerup Sogne og paa Kastrup Gods, hvor der er mere Engbund end Agerland. Uopdyrket Jord findes ikke undtagen paa høj og sandagtig Jord, hvor den behøver nogle Aars Hvile. Fattigdom og ringe Kreaturhold gør, at nogle Bønder maa lade en Del af deres Jord ligge uopdyrket hen, men benytter Græsningen til deres Kreaturer.

Der findes ingen særlig Slags Jord undtagen i Boslunde Sogn paa Sønderup »Synder« Bys Mark, hvor der findes en Del Pottemagerler, som Pottemagere fra Slagelse og Skælskør køber og afhenter. Endelig findes der ogsaa i temmelig Overflødighed en anden Slags hvidt Ler, som Bønderne kalder »Mout-Ler« (Moler). Det maa, saa snart det opgraves, kommes i Ballier eller Spande, da det ellers bliver saa blødt som udrørt Hvidtekalk, naar det bæres eller køres. Til at kline Huse med kan det ikke anvendes; men Bønderne bruger det til at hvidte i Stuerne med; til udvendigt Brug kan det ikke staa for Sol og Regn. »Af Flyvesand eller Sandflugt véd man her i Amtet, Gud ske Lov, intet at sige«.

Hvede dyrkes ikke, men de sædvanlige Kornsorter og Bønner, Kommen, Hør og Hamp. Rug dyrkes kun til egen Husholdning; thi Købmændene handler ikke med den dan-

ske Rug, da den ikke er saa god som den udenlandske. Dette er den store Aarsag til Bondens Fattigdom; han kan ikke sælge sin Rug i de nærliggende Købstæder, og København er for langt borte. Hans ringe Rugavl gør, at han om Vinteren mangler det bedste Foder til sine Kreaturer og maa besaa den til Rug tjenlige Jord med anden Sæd, som baade giver mindre i Skæppen og mindre Penge for Tønden. Der lægges mest Vægt paa Byg, som med større Fordel sælges til Købstæderne. Antvorskov Slot, Lystager og Pebringe udfører aarlig 2—3000 Tdr. Kornvarer af alle Slags, men mest Byg. Havre haves kun til eget Brug, da Skatter og Landgildehavre tager det meste. Hvede gør Jorden skarp, og Kommen behøver Opvartning; det, som behøver lidt Opsigt, har en Bonde ingen Lyst til. Hør og Hamp avles nu kun til eget Forbrug; men i forrige Tider blev der dyrket saa megen Hør, at en Bonde kunde sælge 4—6 Lispund om Aaret. Denne Avl har gjort, at mangen Gaard, ja, vel hele Byer er lagt i Aske paa Grund af den Uagtsomhed, som vistest ved Hørrens Tørring og Bryden.

I forrige Tider har der i Amterne — særlig i Skovegnene — været saa mange Pære- og Æbletræer i Bønderhaverne, at en Bonde i frugtbare Aar har kunnet sælge 4—6 Tdr. Most foruden sit eget Brug; men nu lægger Bønderne mere Vægt paa Kaal til Husholdningen, og Frugttræerne har taget Skade i de haarde Vintre og er snart gaaet ud, særlig Morbær- og »Hvalnødtræer«. Almindelig Bærfrugt findes, nogle Steder Solbær og Hindbær, men ikke til Fordel. Most laves nu kun til at drikke i Stedet for Mælk eller Øl, men ikke til Salg. Humle findes særlig i Skovegnene til eget Brug og til Salg paa Markeder. Humlekuler findes ikke og kan ikke anlægges paa »Heden« (alm. jævn Mark). I Tystrup og Haldagerlille Sogne og paa Førslevgaards Gods har Bønder og Husmænd ikke alene Humle omkring Gaar-

den, ved Gærderne og andre Steder, men indtager hele Pladser af Sædejorden til Humleavl, hvorfor et kgl. Rescript af 1/5 1741 efter Sognepræst Hansteens Ansøgning paabyder, at der skal svares Tiende til Præsten af disse Arealer i Forhold til Korntienden.

Olden findes ikke i store Mængder, kun hvert 9., undertiden hvert 12. Aar til Fordel, og da kan Bonden fede Svin til Husholdning og Salg. Saltudvinding finder ikke Sted, da Beboerne mangler Kendskab og Midler dertil.

Der findes ingen kongelig Dyrehave. Paa Holsteinborg findes en med unge og gamle Bøgetræer og gamle Egetræer, men uden Underskov; i denne staar 40 Stk. Daadyr. Paa Kastrup findes ogsaa en med adskilligt Vildt. Stutterier findes paa Holsteinborg, Fyrendal og Snedinge, hvert Sted 4 Hopper og 2 Beskelere af smuk og fuldkommen Størrelse. Ved Kastrup findes 14—16 Hopper med Beskelere, som alle er af »en smuk Talje« og god Race og er »af Naturen meget durable«, hvorfor flere Dyr af Afkommet sælges til god Pris i Udlandet.

Af Haarvildt, som nu er sjældent i Sorø Amt, nævner Amtmanden foruden Kronhjorte og Daadyr ogsaa Oddere; af Fugle nævnes bl. a. Brushøns, Holtz (Skovsneppe), »Maji« og Strandsnepper samt Ørne, og det tilføjes, at de strenge Vintre 1740 og 1741 har taget haardt paa al Slags Vildt. Blandt Insekterne findes »store Oldenborrer«, som opæder eller fordærver Olden, og »smaa Oldenborrer« eller Kornorme, som æder Roden af Byggen.

Bonden lægger Vægt paa de almindelige Husdyr i saa stor Mængde, som han kan fodre; men Græsningen, »som mangler den Sædlandske Bonde besynderlig i denne Del af Landet«, er en stor Hindring for Tillæg af Dyr. Til Byerne er i Almindelighed en Græsmark, Fælleden, som paa Grund af sin Nærhed straks bliver opædt af Kreaturerne, som maa

gaa og sulte, til Høsten og Ævre kommer; derefter gaar Kvæget ude i Marken til tæt hen mod Jul og gør, at der ingen gode Stude kan tillægges hos Bonden. Der lægges mest Vægt paa Kvæg, Faar og Svin, hvoraf Bønderne kan have en god Fordel, hvis de ikke nødes til at sælge Dyrene, mens de er unge og spæde og i ringe Pris. Bihaver findes der kun faa af; enkelte Bønder kan have 1—4 Stader; om Sommeren faas nogle Sværme til næste Aar, og der sælges nogen Honning til 12—15 Skill. pr. Kande. Naar Bier kan faa Fremgang, er de meget indbringende, giver Voks og Mjød uden Udgift.

I Havet findes de sædvanlige Fisk. Silde og Aalefangsten er vigtigst, især for Agersø, Omø og Stignæs. »Der kan vist ikke gøres noget for Fiskeriget paa anden Maade«.

Gennem Amtet gaar den store Landevej, som tager sin Begyndelse ved »Stede-Pælen« mellem Sorø og Antvorskov. Der er overalt Milepæle for hver Fjerdingvej.

Luften og Vejrliget er ikke som i forrige Tider, hvor man om Vinteren havde nordlige og om Foraaret østlige Vinde, som rensede Luften og beredte Jorden. Om Sommeren var det sydlige og vestlige Vinde, »alt til Jordens Frugtbarhed og Menneskers og Kreaturers Sundhed. Men nu hersker sydlige og sydvestlige Vinde om Vinteren og nordlige om Foraaret og Sommeren til Skade for Jorden, Luften og de levende«.

I nogle Aar har der været mangfoldige Nordlys, som for ca. 30 Aar siden var næsten ganske ukendt af Almuen, og Luften blev af dem inficeret med svovlagtige Partikler, saa at Menneskene, som i forrige Tider havde Helbred og Styrke og snart ikke vidste af særdeles Svagheder, i disse Tider snart ikke véd af et stadigt Helbred; men Feber, Kolde og »Hitzsyge«, Vattersot, Udslet, Bylder, Blodstyrning, Epilepsi og Apopleksi, sure og onde Ben, Værk og Brud i Lem-

merne og slikt grasserer som aldrig før blandt Almuen. Herimod søger den Hjælp hos deres Apoteker, der almindeligvis er Kroen, og Medicinen er Brændevin og Tobak, hvortil de fra Barndom og Ungdom vænnes, til deres Lykkes store Forlis og Livs Forkortelse. I gamle Dage kunde der være en Snes Mennesker paa 80 Aar i et Sogn, men nu er der ikke halv saa mange paa 60 Aar; de dør bort i deres bedste Aar, før de er 50 Aar, hvilket for en stor Del bidrager til den Mangel paa Mandskab og Folk, som Proprietærerne overalt klager over.

— Hvis Nordlysene virkelig har været Skyld i al denne Elendighed, maa vi i vore Dage være taknemlige for, at de nu synes at være mere godartede end dengang.

Baade Mænd og Kvinder af Almuen har »en liden og maadelig Statur«. De er ikke meget snaksomme og endnu mindre veltalende, træske og »indtogen« af Væsen og siger aldrig deres Mening fuldtud, hvad man erfarer ved stadig Omgang med dem. De viser ingen »Courasie«, hvis ikke de opmuntres dertil af andre. Der er baade onde og gode, men ingen særlig Grund til at berømme de fleste Bønder for deres gode Egenskaber, da de er meget modvillige til at gøre det gode, særlig til at efterkomme deres Pligt mod Herskabet, baade med Hensyn til, hvad der skal ydes og med Hoveriet, hvor det er dem en Lyst, hvis de kan komme til at gøre noget, som ikke er Ret eller efterlade noget, som burde gøres.

Som de er mod Herskabet er de mod sig selv i Henseende til at stræbe, saa man baade med det onde og det gode skal hjælpe dem til begge Dele — mest med det første, som snarest virker. Frygt for Bank er det eneste, som stundom driver til at gøre godt — eller Skin af godt.

Denne nedslaaende Skildring af Bonden maa jo nok ses

i Belysning af, at Amtmanden som Ejer af Borreby selv havde sine Kvaler med Hovbønderne; men i nogen Maade tager han Brodden af sine Udtalelser i det følgende.

Bonden indvender, at siden han de fleste Steder er paa- lagt et utaaleligt Hovarbejde, kan det ikke hjælpe, at han stræber nok saa meget. Lysten, som skal drive Værket, mangler. Dette synes rimeligt; thi man maa tilstaa, at hvor Bonden er fri for Hoveri, stræber han mere og har større Lyst end Hoveribonden. Bønder, som er fri for Hoveri, staar i Almindelighed bedre paa slettere Egne end Hovbønder paa gode. Selv en flittig og stræbsom Bonde kan sættes tilbage af Misvækst paa Korn og Vanheld med Kreaturerne, en doven og ufornuftig Hustru uden Lyst til eller Forstand paa Stræbsomhed.

Hvad ellers Kunst og Videnskab angaar, da har Erfaringen vist, at de, som blev øvede i Regning og Skrivning ved Pennen og Købmandsskab, er kommet videre end saa mange andre, saa at der hos saadanne ikke uden langvarig Omgang og nøje Undersøgelse kan findes nogen Levning af Bonden hos dem.

De to Amter har tilsammen 18300 Indbyggere. I 1740 fødtes 822 og døde 1036; i 1741 var Tallene 788 og 763 og i 1742 var de 747 og 578. Disse Tal taler for sig selv.

Skovene i de to Amter nævnes, og de forskellige Skovparters Navne opgives for hvert Gods.

Under Omtalen af »Øer og Holme« skriver Amtmanden, at der paa Agersø i forrige Aarhundrede har været store Skove baade mod Syd og Nord; men nu er der tilbage kun lidt Krat uden Betydning. Ødelæggelsen skyldes i første Række, at der i 1656 kom et Jordskælv, som paa een Nat i September omstyrtede nogle Hundrede Træer med Rod og Bul. Derefter kom der en Mængde »Roger« (Raager), saa der var Træer, hvor der kunde findes 7, 8 eller endnu

flere Raagereder. Hvor Fuglenes Ekskrementer faldt paa Grene og Blade, visnede disse og gik ud efterhaanden, saa der tilsidst næppe var ti Træer med grønne Blade. Da baade Øboerne og Borgerne i Skælskør skovede, som de vilde, i Skoven, som dengang var Kongens, blev den ødelagt. Raagerne blev paa Stignæs kaldt for »Agersøe Høns« paa Grund af deres Mængde.

Paa Egholm forsvandt det sidste af Skovene i 1743, da der paa Øen blev bygget en Vejmølle. Træerne blev hugget om, for at de ikke skulde hindre Vinden i at komme til Møllen, der var til stor Hjælp for Beboerne. Omø havde i forrige Aarhundrede »skøn Skov; men nu er paa ganske Omø hverken Træer eller Buske«.

Beboerne paa Agersø og Omø er dygtige Land- og Avls-mænd og dygtige til at fare med en Baad. Jorden paa Øerne er »aarlige Jord«, som altid saas, og de svarer Kongen og Herskabet uden Restancer. Tienden tælles ikke mere; men de betaler efter den gamle Takst for Konge-, Kirke- og Præstetiende. »En stor Del af Folket er ædrueligt«. I Aaret 1687 maatte Christian V og hans Dronning paa Grund af Storm opholde sig paa Øen.

Paa Glænø var før 21, men nu kun 11 Gaarde. Admiral Christian Bielke til Basnæs lod i 1691 en Del Gaarde nedbryde og brugte Materialerne til at bygge paa nogen øde Jord, som Kongen havde foræret ham i Tjæreby Sogn. Han delte Marken, som før var aarlig Jord, i tre Marker. Der kan ikke ernære sig flere Mennesker paa Øen, end der for Tiden er.

Sydvest for Glænø, ca. ½ Mil ude i Søen, skal efter Traditionen i forrige Tider have ligget en Ø ved Navn Vænø, et Kirkesogn stort. Den gik under i en Vandflod, og gamle Folk beretter, at de ved lavt Vande og i stille Vejr har kunnet se Ruiner af Kirkens Mur og en Stump af Klokketaarnet.

De holder paa, at Glænø engang skal forgaa paa samme Maade; thi »Vænø bier efter Glænø«, siger Ordsproget.

Paa Ormø kan græsse 24 Høveder. I forrige Tider var der Skov af Eg, Lind, Elm og Frugttræer med meget og tæt Underskov, saa at Admiral Bielke gav Oberst Trolle paa Trolholm (Holsteinborg) Karrebæk Kirke med Kaldsret for Øen. I Admiralsens og særlig i Conferensraad Berregaards Tid blev Skoven næsten omhugget og ødelagt. Øen er for lille til, at nogen kan have Ophold og ernære sig paa den.

De forskellige Smaaøer og Holme fra Karrebæksminde til Korsør Nor nævnes med Angivelse af, hvor mange Høveder der kan græsse, eller hvor mange Tdr. Sædeland der findes. Paa Enø er der otte Bøndergaarde og fire Gadehuse — »flere kan ikke ernære sig der«. Ydernæs regnes for en Ø, fordi »Højvande kan gøre lidet Omløb omkring«. Der er tre Huse med ni Beboere. Til de fire Smaaøer i Korsør Nor kan »rides eller køres, ja undertiden gaas, ligesom Vandet vokser og falder til«.

Under »Fjordene og deres Indløb« skrives, at Indløbet fra Østersøen deler Skælskør i to Dele. Strømmen er saa stærk, at dersom en flydende Mølle, som kunde vendes efter Strømmen samt lettes og »synkes« af en kyndig Mand, blev indrettet, da kunde den drive det største Møllehjul. Noret lignes ved »en overmaade stor FerskvandsSø«. Mellem Basnæs og Sevede løber en Fjord ind fra Stranden, hvor Axel Arenfeld lod lave en Dæmning over fra Basnæs til Sevede for derved at faa skabt en stor Ferskvandssø paa samme Maade som det var sket ved Borreby; »thi mellem de to store Rigens Mænd, Axel Arenfeld paa Basnæs og Valdemar Daa paa Borreby skal der altid have været Jalousi. som Inskriptionen over Basnæs Borgerport endnu bevidner:

Ørnen sidder paa høyen Hald
Avindsyeg ligger i Dyben Dal etc«

Dæmningen blev ikke fuldført, og den Del, som var lavet, har Søen siden skyllet ud.

Amtmand Berregaard gør sig her vel skyldig i en Fejls-tagelse, idet det almindeligt hævdes, at den Uven, Axel Arenfeld sigtede til i Inskriptionen, var Fru Regitze Grubbe paa Snedinge.

De forskellige Aaer i de to Amter nævnes. Om »Toed« (Tude) Aar, Havrebjerg Aa og Vaarby Aa siges: »Det er ikke bekendt, at nogen af dem er fiskerige, da ingen fisker i dem«. Derimod findes i »Næsaa« (Susaa) Gedder, Aborrer, Smaabrasen eller Flirer, Skaller, Aal, Krebs, »Gryndtlinger«, Rimter og Sudere. Ingen af Aaerne er bredere end 3 à 4 Favne; enkelte Steder kan en Karl springe over, saa de er ikke navigable (sejlbare).

Ogsaa Søerne nævnes med Angivelse af eventuel Fiskebestand. »Tystrup el. Vinstrup Sø er temmelig fiskerig paa Gedder og Brasen«.

Af Amternes mange Kilder (se Aarvog VII og IX) nævnes Kirkerup Kilde, hvor mange Mennesker samles St. Hans Aften. »Kallekilden« i Skovparten Kallen »giver meget overflødigt Vand fra sig« og fryser aldrig; men Vandet er saa mineralsk, at ingen kan taale at drikke af det. Amtmand Rostgaard lod i Aaret 1729 sætte en ny Egekarm omkring den med Aarstallet paa. Ved Keldstrup Kilde er der en Blok; men der gives kun faa Almisser, skønt en Del Folk samles der St. Hans Aften. Paa Herlufsholms Overdrevs Grund er der en Kilde med sundt og godt Vand. Magistraten i Næstved har dér ladet sætte en Blok, »hvori samles Penge til Næstved By«(!). Ved Fodby er en Kilde; Blokpengene faar Fattigfolk. Desuden nævnes St. Hans' Kilde,

Merte Kilde, Kanehøjs, Boslunde og Brixes Kilde — »ingen Mærkværdigheder ved«. Baade Hellig Kors Kilde i Boslunde og Brixes Kilde ved Sludstrup kan daarlig være tjent med denne Udtalelse.

I Amterne findes ingen Moradser, der kan gøres til et Agerland med Undtagelse af »Vester Mose« samt »Bierne Mose« i Kindertoftes Sogn, der i forrige Tider menes at have været en klar Sø; den kunde let blive en god Tørvemose, hvorved Skovene kunde spares. Der har i lang Tid været Tvist om den Mose, idet Sorø Amt tilegner sig Halvparten af Mosen, medens Skellet maa gaa paa den anden Side af Mosen, som derved helt tilhører Antvorskov. Det er »ubiligt« af Sorø Amt.

»Klipper og dybe Dale« findes ikke i Amterne, men nogle Høje, f. Eks. Brengbjerg; hvorfra de af Peter Resen i 1684 udsendte Ingeniører tog et Bestik »for at betegne omliggende Kirkers Situation«. »Spendtehøj« paa Vejen mellem Førsløv, og Gunderslevholm ligger paa tre Gaardes Grund: Førsløv, Gunderslev og Harrested og adskiller deres Marker. For en Snes Aar siden skal de tre Gaardes Ejere have spist ved et Bord paa denne Bakke, og hvert Herskab sad paa sin egen Grund. »Menstrup Bjerget« er meget stort og højt, saa at man derfra kan se 4 à 5 Mil bort. Der kan saas 12 Læster Korn paa det. For 12—13 Aar siden var saa stor Tørke, at der ingen Steder fandtes Vand paa Marken; men paa Bjerget var en god Vanding for Kreaturerne. Paa Tornborg (Taarnborg) Bakke er der Ruiner af Mure; »men vides ikke, hvad det har været kaldet«. »Boslunde Bakke« synes med Flid at være opkastet og præsenterer sig som en Vold. Traditionen siger, at en Sørøver Bo i de Tider, hvor Sørøveriet var »en nobel og lovlig Profession« skal have boet, hvor Boslunde By ligger. Han skal have brugt Bakken til Udkig efter Skibe og siges at ligge begravet i Højen.

Af »Curiositeter og Mærkværdigheder« findes ingen særlige. Ved Herlufsholm Kirke er ingen Kirkegaard, men derimod i Ladby og Vredsløse, hvor der før har været Kirker, hvoraf der endnu findes Rester.

Havne i Amtet findes ved Korsør, hvor Købmandsskibe paa 1200 Tønder kan lægge lige til Skibsbroen. Havnen er kun lille, men tryggere end de andre. Ved Skælskør kan kun smaa Fartøjer eller store Baade løbe ind. Bisserup Havn blev før kaldet Hurrilds eller Hvirvildshavn efter en hedensk Jarl, som dér blev slaæet ihjel og begravet under en meget stor Sten, Hvirvildsstenen, hvoraf Niels Trolle opførte et Kapel ved Venslev Kirke. Skibe, som ikke stikker dybere end 6 Fod, kan sejle ind til Landet. Karrebæksminde Havn eller »Reede« bruges af Fartøjer, som kommer med Varer til Næstved Købmænd. Den er ikke meget sikker, da den er »til Havs«; thi paa Grund af Mindegabets Grunde kan man kun sejle ind med smaa Jagter. Ved disse Havne er der Told, Losse og Ladesteder, dog ikke ved Bisserup Havn; men Grev Holstein benytter sig af den til at lade ind og udskibe sin Ekvipage, naar han rejser til eller fra Holsteinborg.

Af kongelige Slotte findes Antvorskov, der har en »fuldkommen stor« Kirke, hvis Taarn er forsynet med et anseligt højt Spir, som i klart Vejr kan ses til Roskilde og Nyborg.

Amternes Herreder er V. og Ø. Flakkebjerg og Slagelse (K. Stillinge i Løve Herred). Flakkebjerg Herreds Ting holdes i »Dahlmoesse Hus«, Antvorskov Birketing paa Slottet, Førsløv med dets annecterede Birker Saltø og Harrested holdes paa Førsløv. Herlufsholm, Holsteinborg og Borreby Birketing holdes paa de respektive Gaarde.

Rytterdistriktet Antvorskov omfattede efter Jordebogen fra 1719 ialt ca. 6088 Tdr. Ager og Eng og ca. 105 Tdr. Skov

og Mølleskyld. Siden er afhændet ca. 738 Tdr. Ager og Eng og ca. 33 Tdr. Skov og Mølleskyld, saa der nu er ca. 5350 Tdr. Ager og Eng, ca. 72 Tdr. Skov og Mølleskyld.

De forskellige Herregaarde i Amterne faar en kortere eller længere Omtale, bygningsmæssigt og historisk set. At Borreby faar den længste, kan jo ikke undre. Lystagergaards Bygninger ligger i Aske; den blev opført omkr. 1664 af Heinrich Rosenvinge, hvis Hustru Bente Urne levede paa Gaarden 1674. Pebringe (»Falkenstein«) har Bindingsværk og Straatag; kun Stuelængen er teglhængt.

Som Besvarelse paa Sp. 31 om »Antikviteter« skriver Amtmanden, at ingen af dem, som er beskrevne af Olav Wormio¹⁾, findes. Mange af de »Monumentis Runicis« (Runesten), som han har beskrevet og forklaret, og som ikke var større, end at de kunde transporteres, blev ført til København, for at han bedre kunde studere dem, og blev derefter sat løst paa Jorden omkring Rundetaarn, »saa de nu savnes paa de Steder, hvor de skulde staa som Antikviteter og var sat fra Begyndelsen«.

Ved Venslev var der »in Papatu« (i Pavetiden) efter Traditionen uden for det søndre Vangeled et lille Kloster med seks Munke i. En Del Mursten fra Arne eller Fyrsteder er for 55 Aar siden blevet opgravet dér. Efter Traditionen havde en Herremand, von Bydelsbak, en Lystgaard og Residens, hvor Venslev Kirke nu er. Gaarden brændte to Gange saa nær som et Stykke af hugget Kampesten, som nu er Corpus af Kirken og endnu er kendeligt paa den nordre Side, hvor Vinduerne i Fruerstuen har været. Denne Rest gav Herremanden til Opførelse af en Kirke dér paa Stedet i Tillid til Munkenes Ord om, at han skulde have Lykke derefter, hvor han saa siden vilde bygge.

¹⁾ Ole Worm, dansk Læge og Oldforsker (1588—1654), udgav et Værk om danske Runemindesmærker.

²⁾ Smsts. I, 107—08.

I Ørslev Kirke, St. Hans' Baptistæ Kirke, findes et St. Hans' Hoved af Træ paa et Træfad med tre Menneskeben paa (se Aarbog VII S. 28). Almuen blev indbildt, at det var St. Hans' Ben, og Munkene bar dem i Procession ved Kirken St. Hans og Maria Bebudelses Aften. Enhver, som lagde Guld eller Sølv paa Fadet til Munken fik som Vederlag og Afladsforsikring Lov til at kysse disse Ben; men de, som kun gav Brød, Ost eller andre Madvarer i Kassen, som hans Karl bar bag efter ham, fik kun en »Benediction (Velsignelse) etc.« Denne Tradition er kun fra tredie Generation af dem, som selv har set det. Baade i Ørslev og Bjerre (St. Karens) Kirke findes nogle røde og hvide Klude af Silke, indsvøbt i tyndt Tavlebly, men der findes ingen Ben som Relikvier.

Mellem Bjerre og Bøgelunde ligger »Kirkebjerg«, hvor Bjerre Kirke efter Sagnet skulde have været bygget — der ligger endnu nogle store Kampesten — men alt, hvad der blev bygget om Dagen, blev revet ned om Natten, indtil man efter en Munks Aabenbaring gav sig til at bygge Kirken, hvor den nu staar.

Høve Kirke skal efter Traditionen være den ældste i Amtene, saa endog de fra Løve Herred gik til Høve for at høre Messe og faa Absolution. Klokketaarnet er for Ældes Skyld efterhaanden blevet bundet sammen, hvor det revnede, med saa mange Jernankre, at der vel er mange Skippund Jern! Der krævedes mange Reparationer, hvad Kirkens Indkomster ikke tillod, hvorfor man maatte laane hos de andre Kirker. Gælden blev til sidst op mod 1000 Rdl., men blev eftergivet, da Admiral Bielke fik baade Høve, Flakkebjerg, Skørpinge og Faardrup Kirker og Kirkebøgerne med, hvori Gælden var indført og specificeret.

I Magleby Kirke skal findes en gammel Kirkedør af Eg, hvorpaa der efter Sigende skal staa Aarstallet 977, hvilket

Aarstal, efter hvad gamle Bønder fortæller, skal være læst 999, og Kirken skulde saaledes være bygget for op imod 800 Aar siden; men dette kan ikke passe; thi paa den Tid havde man ikke Ciffertal, men Runer. Det er Romertal med Munke- bogstaver.

Basnæs skal først have staaet paa Højen ved Knurrevangs Led mellem Vedskølle og Magleby. Samme Knurrevang har sit Navn af, at da Axel Arenfeld tog nogen Jord fra Vedskølle og lagde til Basnæs Mark, gav han til Gengæld Vedskølle Bønder en Strimmel Jord mellem Rendebakken og Gærdet. Bønderne var ikke tilfreds dermed og knurrede mod Arenfeld, og heraf kom Navnet.

Paa Marken mellem Høve og Vemmeløse, tæt ved Landevejen, ligger »Karlshøj«, hvor der i de hedenske Tider skal have staaet et Slag mellem Bo, en »Pirata« fra Boslunde, og Næsekongen Hyldan. I dette Slag dræbtes saa mange, at der blev gravet en stor Hule, hvori de blev lagt, og den Jord, som blev lagt over dem, blev til en Høj, som fik Navnet »Karls Høj«. I forrige Tider for mange vild om Natten mellem Høve og Vemmeløse, hvilket skyldtes »Karls Høj Gespenst eller Dalmose Vædder, som endnu tales om«. Men siden Kroen er kommet tæt ved, og Vejen er blevet mere banet end før, hører man ikke sligt.

I den af Frankerup Marker, som gaar ud til Faardrup, har før ligget en By, Højstrup, som menes at være blevet øde, fordi den kun havde to Marker og derfor ingen at lægge ud til Hvile for de andre. Byen skal have bestaaet af to Gaarde og en Vandmølle; Mølledæmningen er endnu kendelig.

I Skørpinge »Korsmark« findes et Trækors nær ved Vejen, og det siges, at det er opsat til Minde om to Disciple, Løbedegne fra Slagelse Skole, som var gaet ud for at læse og synge i Sognene og her stak hinanden ihjel. De blev begravet

paa Stedet, og der blev lagt en stor Kampesten paa hver Side af Korset og rundt om det fem ret store Sten i Jorden, men saaledes, at de kan ses. Det vides ikke, hvem der bekostede det første Kors; men Folk, som er nær 80 Aar, beretter, at Korset i deres Tid to Gange er repareret og opsat paa Skørpinge Bymænds Bekostning. Naar Korset har været ødelagt, er der kommet Vanheld med deres Kreaturer, men Held og Lykke, naar det har været vedligeholdt. Paa den østre Side af Korset, ud mod Vejen, staar: »Psalmen 37 V. 25: Jeg var ung, Er bleven gammel, men har ikke set een Retfærdig forladt eller hans Sæd lede efter Brød Ao. 1733. N. H. S.« Paa den vestre Side af Korset staar Skørpinge Gaardmænds Navne, hvert med tre Bogstaver. Denne Beretning fra Amtmanden afviger fra den, der findes i Thieles Folkesagn, og fra Nutidens, som lader Korset ved Brixi Kirke paa »Falkenstein« Mark gaa ind i Fortællingen.

Kirkerup Kirke menes at være bygget af to Jomfruer fra »Skovsgaard«. Den ene hed Jytte, og er begravet i en muret Hvælving under Alterfoden i Kirken. Da der for femten Aar siden blev gravet til Oberstinde Harboes Lig, kom Graveren til at hugge Siden ud paa Graven, saa Oberstindens Lig blev indsat i den, skønt den kun var til eet Lig. Det fortælles, at da Jomfru Jyttes Lig blev ført til Kirken paa en Vogn med fire Heste for, blev disse staaende paa Marken og kunde ikke komme ud af Stedet, før det Stykke Jord, de stod paa, blev lovet til Kirken. Dette Stykke kaldes endnu Jyttelund eller Jytteholm og er henlagt til »Skovsgaard« mod en Kendelse, som efter den gamle Jordebog er 4 Bismemark Voks.

Ved Hyllested findes en lille Sø eller Park, »Ravnø«, som efter Sagnet er gravet af to Kæmper, Ravn og Hyldan eller Hylding. De kom i Strid om den, og Hylding dræbte Ravn, som siges at være begravet i en Dysse ved Søen. Efter sin Anlægger Hylding har Hyllested faaet Navn. Paa Hylle-

sted Mark findes en Sten, som er 6 Alen lang og 3 Alen bred i dens mindste Ende. Den er pyramideformet og om den er en Tradition, og mere end latterlig Digt, at en Kvinde stod paa Høve Vejrmølle og i Harne over, at Haarslev Kirketaarn stod paa den nordre Side af Kirken og kun var 2 Alen højere end denne, tog Stenen i sit »Fletter« (Hosebaand) og kastede den efter Haarslev Kirketaarn; men den faldt paa Hyllested Mark.

Om Merete eller Marte Kilde fortælles, at en Bondepige ved Navn Marte rev Hø paa en Mark og blev af en anden beskyldt for noget, hun var uskyldig i. I Vrede derover gik hun bort med en Ven, til hvem hun sagde: »Jeg hører Himmerigs Klokker ringe.« Dette holdt Vennen med Rette for Fantasi, men saa sagde hun: »Saa vist som Himmerigs Klokker monne ringe, skal der en Kilde udspringe, som aldrig skal tørres.« Hun stødte Riven i Jorden, og en Kilde sprang frem, Marte Kilde.

Amtmand Berregaard føjer til som en Undskyldning: »Denne og forrige Fabel var snart ikke værd at medtage uden for at vise Bøndernes Snak.«

Haarslev er opkaldt efter Næsekongen Hotter, der skal være begravet i »Hotters eller Haarslevs Høj«. En Præst i Haarslev, Søren Lollok, har givet et dansk Vers til Baron Diderik Fuiren til Fuirendal, hvori der var mange historiske Antikviteter indført om Haarslev, Hyllested og Boslunde. Conferensraad Rostgaard har ladet lave sig et Landkort over disse Amter, og paa dette findes nævnte Vers.

Som Stednavneforsker optræder Amtmanden ogsaa, og for nogle Landsbyers Vedkommende er hans Tydning af Navnene i Overensstemmelse med vor Tids. Om »Sørby« (Sørbymagle) siger han: »Sørnes By, omringet med sine Marker eller Sogn af Vand og Sør.« Om Gimlinge hedder det: »Gimlinge, d. v. s. Gamle Liunge; thi derfra udkom den

Colonie, som satte sig ned der, som nu Liunge er, og ad differentiani fra den sidste blev denne kaldet dend Gl. Liunge og siden Gimlinge.« Venslev forklares saaledes: »Af Vands Løb; thi Byen er rundt omringet med Vand, og Situationen af Kirken og Kirkegaarden er saaledes, at det er et gammelt Ordsprog, at de drukner alle, som dør i Wendsløv, fordi de faar straks Vand paa mange Tider, naar de graver enten i Kirken eller paa Kirkegaarden.«

Under »Ord og Talemaader« anføres følgende:

Der kommer saa mange Nikkelser paa ham, d. v. s. Hold, Anfald i Legemet. Han drages med den Uting, slemme Ting, d. v. s. Koldesygens eller anden Sygdom; thi Almuen holder paa, at dersom man nævner Sygdommen, bliver den værre.

Han begynder at blive noget »Knagget«, d. v. s. stiv, fortraaden.

Han gaar og lusker af, d. v. s. han gaar saa stille hen.

Han gaar og lusker af, d. v. s. han bestiller intet.

Nest mig dette, d. v. s. sy mig dette. Heft mig det sammen.

Hovsomt, d. v. s. nogenlunde.

Somme gør det, somme gør det, d. v. s. nogle gør alt.

Hvor deest: d. v. s. hvor meget?

Det river af, d. v. s. det kan passere.

Det er paa Jaa efter det, d. v. s. Arter derefter.

Det er en Wærping, d. v. s. en, som ikke kan trives.

Det kan intet Wætte, eller det kan intet batte, d. v. s. det kan intet forlanges.

Det er Ra Østen, Vesten, d. v. s. lige Østen, rigtig Vestenvind.

Han er Ever, d. v. s. ond i Sindet.

Paa Sikasten, d. v. s. paa det sidste.

Han ser Hævert ud, d. v. s. bleg.

Det er Fragere, d. v. s. større.

Han Nøler, Kunter, d. v. s. han kommer ingensteds, bestiller intet.

At øgre Hesten, d. v. s. movere Hesten.

Drøren ta' dig, d. v. s. Djævelen.

aa i Stedet for paa, d. v. s. han sidder aa Stolen.

En Hæs, d. v. s. Stok af Korn, Hø eller Halm.

Han er Hein, d. v. s. karrig, nidsk, paaholden.

En Knude Bug, d. v. s. næsten intet i Højden, lige saa tyk som lang.

At gøre Spytte Blaar ad en, d. v. s. foragte, lade haant om en.

En Lottebrog, d. v. s. en, som ikke kommer fort med sin Gerning.

Det steger, d. v. s. det lugter stærkt.

At løbe Sutter, d. v. s. gaa fejl, gaa hist og her uden nogen vis Forretning.

Han gaar og slunter, d. v. s. bestiller intet.

Tverdreven, d. v. s. fortreden (fortrædelig).

Han er tvært af Træet, d. v. s. ingen kan komme til Rette med ham.

Opstigelse, d. v. s. Moderen.

Qvadriken, d. v. s. Pinden som Grebet hæftes til Spannden med.

Lov kaldes det Vand som bruges til at bygge med.

Baused sig, d. v. s. han døde.

At være nær tot, d. v. s. er det samme, som man vilde sige, hun laver fremmelig til Barsel.

Give Døre anden Gift, d. v. s. gaar ud og ind ad Døren og tager sig ej andet til eller paa anden Dansk: En Dagtyv.

Han er kommen af sin Le, d. v. s. han er kommen af sin forrige Stand.

Han er Hauchsnachet eller Kanchvurren, d. v. s. storagtig. Iaaens, d. v. s. for kort Tid siden.

Hille mænd, Saamænd, saa Mari: d. v. s. er Eder, og skal vel betyde de hellige Mænd, St. Mænd og St. Maria.

Jeg klager det for Jorden og ikke for noget Menneske er en Dels Tale, naar de beklager for en anden enten deres egen Sygdom eller Vanheld paa deres Kreaturer, og skal betyde, at de ikke vil ønske noget Menneske slig Nød og Elendighed, som de lider, hvilken de tror vederfares det Menneske, om de ikke derhos sagde: Jeg klager det for Jorden.

Han ligger i Stens Sted, d. v. s. han er saa af Svaghed betagen, at han ej kan røre eller bevæge sig mere end en Sten.

Af mere ualmindelige Personnavne anføres af Mandsnavne: Armsgart, Amdi, Allefas, Børial, Bryngel, Casimirus, Constans, Frode, Fægt, Falle, Fuchs, Garvin, Grundt, Gudgifred, Gebel, Geert, Gudskær, Gerild, Gerias, Helmut, Hollen, Jerre, Levin, Mangelus, Melle, Manderup, Paasche og Pintze Dag, begge Døbenavne, Sejer, Sillitz, Westi, Wentzel, Urid.

Af Kvindenavne: Abigabel, Adelheid, Augusta, Alborre, Beate, Blanza, Carolina, Castrine, Christ-Brud, Conradine, Drude, Emmerentze, Estre, Edele, Giøde, Gurriz, Helle, Juliane, Mechtild, Mamsel, Modeste, Mathusia, Orella, Ottilia, Regina, Svendborg, Søster, Thale, Toe, Tolerantia, Vendel, Ursula.

Amtmand Berregaard slutter sin meget lange Indberetning med disse Ord: »Saaledes vil jeg allerunderdanigst haabe at have efterkommet Hans Kongelige Majestæts aller-naadigste Villie og Befaling efter muligste Flid og Accuratesse«, og han havde fortjent, at det udtalte Haab ikke blev beskæmmet, da han bevisligt havde gjort et stort Arbejde ved sin topografiske Beskrivelse af de to Amter.

Ogsaa Købstæderne fik tilstillet de 33 Spørgsmaal, som blev besvaret af Øvrigheden i de forskellige Byer.

Hvor laa Saksens Hyllemindehavn?

Af Læge Niels Møller, Slagelse.

Intetsteds i sin »Danesaga« nævner Sakse Aarstal, men vi befinder os antagelig i Aaret 1167, naar han fortæller følgende (Jørgen Olriks Oversættelse):

Kongen (d. e. Valdemar den Store) drog nu til Skaane, hvor han kort efter fik en falsk Tidende om, at Sakserne var i Landet. Han satte sig da selv i Spidsen for de Skaaninger, der tjente til Hest, udbød en Flaade af Sælland og foer saa til Slagløse (d. e. Slagelse), hvorfra han sendte Bud til Hylleminde efter Absalon for at raadslaa mængt og meget med ham om, hvad de skulde gøre. Blandt andet tilstod han ogsaa, at han havde gjort sig til Nar ved at fæste Lid til det falske Rygte, og sendte atter Ledingen hjem, som han havde udbudt for den usande Tidendes Skyld.

Nu havde Absalon i Følge med sig en Islænding ved Navn Arnold, der ofte med sjælden Kunst kunde spaa, hvad der skulde times ham selv eller hans Venner, hvad enten det nu kom af særligt Skarpsyn eller af sindrig Evne til at gætte ret. Desuden havde han lige saa stor Indsigt i Oldtiden, som han var viis paa i Fremtiden, og var snild til at fortælle Frasagn. Han var for Morskabs Skyld fulgt med Absalon paa dette Tog og havde forudsagt ham, at han om lidt vilde komme i Lag med Vikinger; »men især undres jeg over«, sagde han, »hvor det kan være at jeg ikke selv kommer med i Kampen, da det dog er mit faste Forsæt at følge dig ufravigeligt.« — Kongen fik nu Lyst til at høre ham for-

tælle om gamle Dage og bad ham derfor blive, da Absalon tog Afsked; men han bad sig atter og atter fri og afstod ikke fra sin Bøn, før Kongen lovede at sørge for at sende ham af Sted efter Absalon ved Daggry.

Absalon havde seks Skibe i Følge; men tre af dem var sejlet dybere ind i Vigen for at hente Brænde, og dér var de saa med ét blevet overrasket af Ebben og stak nu fast i Mudderet, medens Absalon med de tre andre laa ude ved Fjordens Munding. Ret som nu Absalon og hans Skriver var ved Ottesangen, hørte han et Bulder langt borte og bad sin Klerk se efter, hvad det kunde være. Da denne saa meldte ham, at han saa ni Langskibe for sig, tvivlede Absalon ikke paa, at det var Vikinger, og kaldte med høj Røst Mandskabet op af Søvn. De sprang skræmte op og gav sig end ikke Tid til at faa Klæder paa Kroppen, men greb bare til Vaaben. Han bød dem nu skyndsomt ro ud mod Fjenden, der var lige inde paa Livet af dem, hvad der var let at mærke af de mange Flintestene, der ramte dem. For ikke at spille Tid lod han dem endog kappe Ankertovene og ro frem med det samme. Men Venderne troede, at vore Folk var lette at skræmme; de tænkte, at de kunde lamme deres Mod ved Skrig og Skraal, og de opløftede derfor et mægtigt Vræl med Gny og Bulder. Men snart mærkede de, at det var spildt Umage, og flyede fra hverandre; og dér blev ét af deres Skibe taget med hele dets Mandskab. End ikke i Bjørneved fandt Flygtningene sig et Skjul; thi Bønderne sørgede for at afsøge den nøje.

Hvor kan den Havn nu have ligget, hvor disse Begivenheder fandt Sted?

Jørgen Olrik mener, at det »utvivlsomt er Udløbet af Korsør Nor, hvis gamle Navn har været Høl«. Gunnar Knudsen, der har skrevet en meget interessant og udtøm-

mende Artikel: »Vaarby Aa« i »Aarvog for historisk Samfund for Sorø Amt, 1914«, mener, det drejer sig om Bisse-rup Havn, men anfører, at Historikeren Langebek paa sit Sjællandskort i *Scriptores rerum Danicarum VII* anbringer Hylleminde-Havnen i Vaarbyaaens Udløb, »men det faar staa for hans egen Regning«.

Nu er det ganske sikkert — jeg henviser her til Gunnar Knudsens ovennævnte ganske udmærkede Artikel — at der i Middelalderen har ligget en — efter alt at dømme — vel-egnet Havn, Skibsholm Havn, i Vaarbyaaens Udløb, og der er ingen Grund til at antage, at de Betingelser, der i Middelalderen har skabt denne Havn, ikke allerede har været til Stede nogle hundrede Aar før. Egnen ser i vore Dage helt anderledes ud, end den har gjort den Gang; det nuværende Udløb af Vaarby Aa er frembragt ved Kunst i Slutningen af forrige Aarhundrede, før den Tid faldt Aaen ud i Storebælt noget sydligere gennem Sortensvælg; og den Gang fandtes der — hvor der nu er Marker — et stort Nor, Tjæreby Nor, der strakte sig ned til Tjæreby; og før »Mølle-dæmningen« blev lagt tværs over Vaarbyaa-Dalen ved dens Udløb, har her ogsaa været et Nor, der gik helt op til Trælleborg, men næppe har været til at besejle af større Skibe.

Vaarby Aa har derfor haft et bugtet Udløb i Storebælt med en Del Holme i Munden, og har rimeligvis kun været dyb i sin Munding, hvorfor Havnen ogsaa angives at have været her; Tjæreby Nor har sikkert kun haft lav Vandstand og ikke været meget sejlbar.

Naar man nu betragter Saksess ovennævnte Skildring, fremgaar det med Tydelighed, at Hylleminde-Havnen maa have ligget nær ved Slagelse, og hvad er mere naturligt, end at henlægge den til Vaarbyaaens Udløb.

Sakse kalder Stedet *Portus Hulyuminnensis*, hvad der oversat betyder Hylleminde-Havnen.

Hvad vi nu kalder et Nor, hed paa gammelt Dansk et Høl, og Høl hedder i Genitiv Hylja; Minde er det gamle Ord for Udløb, og Hylleminde-Havnen betyder derfor Havnen ved Norets Udløb. Endnu hedder den Del af Kirkestillinge Sogn, der grænser til Vaarbyaaens Udløb, Hyllemarken.

Saa er der Skoven, som Sakse nævner; han kalder den ursina silva; ursina er et Tillægsord og betyder bjørneagtig, og silva er Navneordet Skov; det er oversat som Bjørneskoven, Bjørnekærskov og Bjørneved og lign. og har ikke været til at stedfæste. Mon der ikke her skulde foreligge en Afskrivningsfejl, fra før Værket blev trykt, og der oprindeligt har staaet osina silva, d. v. s. Skoven ved Aaens Udløb; Os betyder paa gammel Dansk Aaens Udløb og findes mange Bynavne (Randros = Randers f. Eks.), og der har antagelig her været en stor Skov, som mulig har heddet Os-Ved, idet Ved er det gamle Navn for Skov; der findes jo ogsaa en Oshøj herude. Denne Skov ved Aaens Udløb har Sakse saa kaldt osina silva, og en senere Afskriver, der ikke har forstaaet Betydningen af Ordet Os, har misforstaaet det og skrevet ursina silva.

En mærkelig og betagende Egn er det herude ved Vaarbyaaens Udløb; der er nu f. Eks. »Mølledæmningen«, der skal have været Basis for Pine Mølle. Denne lille Vandmølle — jeg henviser igen til Gunnar Knudsens Artikel — var kun en Græsmølle, som man kaldte det, en Mølle, der ligger stille om Sommeren til Fordel for Høsletten. Er det ikke lidt svært at tænke sig, at for at faa en saadan Mølle i Gang, har man maattet lave den mægtige Dæmning, der strækker sig tværs over hele Dalen; mon det ikke snarere skulde forholde sig saaledes, at Dæmningen har ligget der, og man saa senere har anbragt en lille Vandmølle i den; og mon ikke Vandsagnet om Møllens mærkelige og overnaturlige Forsvinden

maa søges deri, at man foruden det lidet, som Møllen antagelig har kunnet kaste af sig, har søgt Vinding ved Smugleri og Drikkeri, og at det er Rygtet og Overleveringen herom, der har skabt Sagnet.

Men hvorfra stammer saa »Mølledæmningen«? Her vil man naturligt tænke paa Trælleborg og opfatte den som et Led i Befæstningen enten for at spærre Adgangen, eller vel snarere for at hæve Vandstanden ovenfor.

Og saa er der »Møllebanken«; om den hedder det, at det er en naturlig Grusbanke, men enhver, der vil sætte en Spade i Siden paa den, kan jo se, at den er reguleret og delvis opfyldt. Ogsaa den har sikkert spillet sin Rolle i Trælleborgs Historie.

Og saa er der det »bundløse« Pinehul; tæt herom har jeg set Masser af svære Sten anbragt paa en Maade, der ikke kan have været tilfældig, men mange af disse Sten er nu i de sidste Aar slaaet i Stykker til Vejfyld.

Og nu endelig Trælleborg selv; der er fremsat saa mange Teorier, at jeg maaske ogsaa maa fremsætte en. Meget synes mig at tyde paa, at Trælleborg er anlagt af en søværts fra kommende fjendtlig Magt, der har sat sig fast her og bygget en Lejr med den Hensigt at forsvare sig mod en fra Land kommende Styrke. Lejren har vel kunnet rumme godt 1000 Krigere, og den har kun bestaaet i en Snes Aar, saa er den bleven brændt og ødelagt.

Nu er der jo netop et Afsnit af vor Historie fra den Tid, der saa udmærket kan passe ind her, nemlig den Tid, hvor Svend Estridsen maatte kæmpe mod Magnus den Gode og Harald Haarderaade om Danmark. Disse to sidste fandt hurtigt hinanden og havde altid Overmagten overfor Svend Estridsen, hvor tappert han end kæmpede. Svend blev kraftigt hjulpet af Hvideslægten; »Skjalm Hvide førte,« som Sakse siger det om Slaget i Nisaa, »fordum hele Sællands«

farenes Hær,« og det er næppe tilfældigt, at det blev i Alsted Skov, at Magnus ved et Rideuheld mistede Livet i 1047, han har sikkert fra Trælleborg været paa Togt mod Fjenneslevlille. Her i Trælleborg har Harald Haarderaade haft sit faste Tilhold, og det er ham, der har kendt Kunsten at bygge Lejr paa den Maade, ikke for ingen Ting havde han i mange Aar været Chef for Væringerne i Miklagaard, der kæmpede langt omkring i Middelhavet og sikkert havde romersk Erfaring i at slaa Lejr.

Der er smukt herude paa »Møllebanken« en Sommerdag, og ejendommeligt betagende er her en Foraarsdag, naar meget Sne er smeltet og den tørre Dal igen er forvandlet til et Nor, hvis Vande naar helt op til Trælleborgs Volde; og medens man i Tanken søger at genskabe Egnen, som den den Gang har set ud, synes Formodningerne at faa fast Grund under sig; her i Vaarbyaaens Udløb var det sikkert, at Absalon laa med sine tre Skibe hin tidlige Morgen, medens hans andre Skibe sad paa Grund inde i Tjæreby Nor; og godt 100 Aar tidligere laa her Harald Haarderaades Skibe, medens han holdt Danmark besat, og den ridderlige Svend Estridsen kæmpede for, hvad han mente tilkom ham.

Det er derfor forstaaeligt, at det er en Epoke, som den herlige, kærnedanske Sakse ikke holder af at omtale, naar han taler om »Danernes Bedrifter«.

Litterære Randbemærkninger til Sorø Amts Historie

Af August F. Schmidt, Brabrand

1. Folkevisen om Dronning Dagmars Død.

Som bekendt er begge Valdemar Sejrs Dronninger, *Dagmar* og *Bengerd*, begravede i *Ringsted* Kirke. Den os ukendte Digter af Folkevisen om Dronning Dagmars Død har været vidende herom, hvad man straks kan se af Indledningsverset til Visen og dens Omkvæd:

»Dronning Dagmar ligger udi Ribe syg,
til Ringsted lader hun sig vente;
alle de Fruer i Danmark er,
dennem lader hun til sig hente.
I Ringsted, der hviler Dronning Dagmar.«

Faa af vore Folkeviser har i samme Grad som Visen om Dronning Dagmars Død formaaet at fængsle alle Tider og tiltale enhver Tilhører ved sin umiddelbare Skønhed, sin gribende Sorg og sin rørende Enfoldighed i Skildringen.

Dronning Dagmar hed egentlig *Dragomir* og var Datter af Kong Ottokar af Bøhmen. Hun var oplært i Fromhed og gode Sæder, hendes Moder stiftede et Cistercienserkloster, og en af Søstrene blev Abbedisse i samme Kloster og ansaas efter sin Død for en Helgeninde. Samme Søster afskyede Modepynt, og der fortælles, at hun formanede de Fruer, der besøgte hende, til ikke at bruge alt for stærkt snørede Ærmer eller flette Silkebaand i Haaret, ja allerede som lille

Pige havde hun givet Løfte til Gud om ikke at snøre sine Ærmer paa Festdage inden Messen.

Dronning Dagmar døde ung, i 1212, og havde med Valde-
mar Sejr Sønnen Valdemar den Unge, der var født 1209.
Han omkom 1231 paa Refsnæs ved et Vaadeskud. Samtidig
med (eller muligvis før) sit Giftermaal med Dagmar stod
Valdemar Sejr i Forhold til Esbern Snares Enke, Helene
Guttormsdatter, der fødte ham Sønnen Knud. To Aar efter
Dagmars Død ægtede Kong Valdemar *Bengerd* (egl. Beren-
garia), Datter af Kong Sancho af Portugal. Bengerd fødte
ham tre Sønner, der alle blev Konger, samt en Datter Sofie,
og døde 1221 i Barselseng tilligemed Barnet. Som bekendt
omtales Bengerd i Folkeviserne som storsindet og haard
(»hun var saa bedsk en Blomme«), men ogsaa som meget
smuk, hvilket passer med Virkeligheden, hvad Anatomen
Fr. C. C. Hansen har paavist i sin Skildring af Dronning
Bengerds Skelet¹). De historiske Kilder giver os imidlertid
ingen Oplysninger om, hvorfor Dagmar og Bengerd i Folke-
viserne fremstilles som modsatte Karakterer. Muligvis har
dette Forhold i nogen Grad sin Rod i Virkeligheden.

Af Folkevisekredsen om Valdemar Sejrs Dronninger er
den om Dronning Dagmars Død mest veludformet. Der er
en Mængde malende Optrin: Raadløsheden under Dron-
ningens Sygdom, Kongens hastige Ridt til hendes Dødsseng
og hendes Opvaagnen paa Dødslejet. Visen maa være digtet
saa sent som omkring 1245, maaske i 1246, da Knud sammen
med Abel og Kristoffer rejste sig mod Erik Plovenning,
blev greben og lagt i Lænker paa Stegeborg, men udfriet af
Lybekkerne 1247 eller 1248. Hermed forklares ogsaa den
Mærkelighed, at Dagmars rigtige Søn Valdemar den Unge
ikke nævnes i Visen; thi han var jo død allerede i 1341.

¹) Festskrift, udgivet af Kobenhavns Universitet (1921). 83—86.

Visen er overleveret i to Former, mellem hvilke der er flere ret vigtige Uoverensstemmelser. I den ene ligger Dagmar syg i *Ringsted*, i den anden i Ribe. Visens anden Linje: »til Ringsted lader hun sig vente«, betyder, at Dronning Dagmar var i Begreb med at rejse til Ringsted, da hun blev syg. Længere henne i Visen (i den ene Form af den) staar, at Dronningen giver Ordre til at sende Bud efter Kongen:

»I sender Bud til Gullands Borg,
I finder hannem ikke før«.

Gullandsborg er en Borg paa Øen Gotland i Østersøen. Kongen maatte altsaa hentes i den fjerneste Afkrog af Riget. Gullandsborg er næppe det rigtigt overleverede Stednavn, da Gulland (Gotland) først erhvervedes under Valdemar Atterdag. Almindeligvis antager man jo, at Valdemar Sejr foretog sit ilsomme Ridt fra Skanderborg Slot til Riberhus — med Rute over Randbøl Hede. Dette kan dog næppe passe, de ældste Viseopskrifter er da ogsaa særdeles uenige om Ruten for Kongens Ridt. Hvad der har staaet i Visens Urform er umuligt at afgøre. Dog synes Ribe som Dronningens Dødssted at støttes af en færøsk Opskrift. — Det er derimod meget tvivlsomt, om Kongen opholdt sig paa Skanderborg. Hans Rejserute derfra til Ribe er efter forskelligt at dømme fremkommet ved, at *Anders Sørensen Vedel* i sin Opskrift sammenstiller det lydligt beslægtede Skanderborgs-Gredsted(bro) og Randbøl(hede)s-Riber(bro). Et Stednavn med sbro som Efterled synes virkelig at have nogen Traditions-hjemmel, men hvor dette Bros-Navn findes, kan ikke afgøres. I en Viseopskrift oplyses i malende Versninger om Kongens hastige Ridetur, at han med sine 100 Svende ikke holdt Hvil før i *Roskilde*, og det hedder videre: »De ledte ud af Roskilde By, de vare vel 100 Svende, og der han [Kongen] kom til Ringsted, der var han Mand alene«.

Alt tyder paa, at Ribe ingen Forbindelse har med Dronning Dagmars Død at bestille. Derimod støttes Ringsted af Traditionen saavel som af den Kendsgerning, at den folkekære Dronning dér har sit Hvilested. Endvidere synes det, som om Kong Valdemar opholdt sig Øst paa i Riget. Dronningen har uden Tvivl opholdt sig paa en sjællandsk Borg, og paa en Rejse — eller ved Begyndelsen af en Rejse — til Ringsted blev hun syg og fik sin Helsot.

Det gamle, berømte og folkeyndede Billede af Kongeridtet fra Skanderborg til Ribe maa udgaa af den virkelige Historie. Det er gennem Anders Sørensen Vedel og B. S. Ingemann blevet kendt og elsket af det danske Folk; men Nutidens Forskning¹⁾ har pillet det ned. Det er *Midtsjælland*, der er den virkelige Skueplads for den sørgelige Begivenhed i Aaret 1212, da Dronning Dagmar døde. Dette er alle ikke klare over endnu, hvorfor de ovenstaaende kortfattede Oplysninger er meddelt, da de maa anses at være af Interesse for Befolkningen i Sorø Amt.

2. Folkeskribenten Poul Handrup.

Blandt det ældste Kuld af Folkeskolelærere var der enkelte, der forsøgte sig som Skribenter. Hos adskillige af dem var Viljen til at være skønlitterære Forfattere stærkere end Evnen. Dette erfarer man bl. a. ved at gøre sig bekendt med den Produktion, *Poul Handrup* har efterladt sig. Denne Mand var fra Ørum i Sydthy, hvor han fødtes 4. Januar 1768. Faderen var Husmand. Poul Handrup gik tre Aar paa Det kgl. blaagaardsjonstrupske Seminarium. Herfra afgik

¹⁾ Arkivar H. Grüner-Nielsen, vor ypperste Kender af Folkevisen i Ord og Toner, har i »Danmarks gamle Folkeviser« X. Tekstillæg, 3. Hefte (1943), S. 285—92 (Nr. 135), meddelt alle tænkelige Oplysninger om Dronning Dagmars Død, suppleret med almindelige historiske Detailler.

han 1794 med Karakteren »Duelig« til Lærereksamen. Alle-rede den 16. Maj 1794 blev han Lærer i *Lille Næstved* og var samtidig hermed Organist paa *Herlufsholm*. Han blev gift med Kirstine Henriksdatter, der var født 1770. Hun døde 12. November 1851. Selv var Handrup død 17. December 1839¹).

I sit Embede i Lille Næstved fik den skrivelystne Lærer Tid til at skrive ikke saa faa Værker, som han bekostede i Trykken; thi at enkelte bærer andet Forlagsfirma end Forfatteren betyder vist intet i pekuniær Henseende. Det er ikke vanskeligt at faa Blik for, hvilke Felter han spænder over. Lettest faas dette ved at iagttage Stilen; Lystspillet »Landpoeten« (1829) ekscellerer i den platte Stil, »Blomsterpigen« (1827) i den unaturlige Stil, »Den røde Pung« (1826) i den forskruede, og i dem alle er der saa at sige Digte for og bag, Tilegnelser og, vist helt overflødige, Taksigelser til Læseren. Handrups sidste Bog: »Kysset, Knappenaalen og Hævnerinden eller den qvindelige Bandit« (1832) giver et godt almindeligt Indtryk af hans Skrivemaade, der iøvrigt var lige saa god som saa mange andre af Samtidens Folkeskribenter²).

Af hans Bøger skal her nævnes endnu nogle Stykker: »Moerskabslæsning for Børn« (1800). »Forsøg til originale smaa Fortællinger og Fabler for den tilvoxende Ungdom« (1801). »Den gode Hensigt« (1802). »Skurken. En Roman om det smukke Køn« (1803). »Romanstræger og Malerie paa Menneskeelendighed« I-II (1803—04). »Romantiske Forsøg, indeholdende Gienfindelsen eller Skurkens Dødsstund«. Original Roman (1807). »Perlen«, en underfuld Roman i mange Kapitler (1817). Endvidere har Poul Handrup faaet

¹) Anders Petersen: *Den jonstrupske Stat* (1891), 114 f.

²) Handrups skønlitterære Arbejder virker i deres Naivitet undertiden ret parodiske og leder Tankerne hen paa *Mads Baustrups* Bog: »Mull og Grøde« (1932), der imidlertid er en villet Parodi og et saare vittigt og morsomt Arbejde.

Smaadigte offentliggjort i »Aftenposten«, Høst's »Ei blot til Lyst«, 3. Bind. »Iris og Hebe« 1804, 1807. »Moralske Sange for Ungdommen« udgav han 1801. — Hertil kommer saa Arbejder, hvor hans Virksomhed som Lærer er kommet ham til Gavn, saaledes i hans »Nyeste ABC Bog, en Hielpes bog for Mødre, som selv ville lære deres Børn at læse« (1805)¹). Handrups »Brevbog for Børn« (1805) blev senere oversat til Svensk (Jönköping 1819) og blev recenseret i Svensk Lit. Tidn. 1819, Nr. 37). I »Forsøg til Vejledning for Skolelærere« er det hans Agt at række sine (vordende) Kolleger en hjælpende Haand. »Den lille Ordbog«, en Samling af enstydede (synonyme) Ord, for danske Skoler (1807), viser, at Handrup ogsaa har haft Interesse for sit Modersmaal. Man tør tro, at han ved sin litterære Virksomhed har været til Gavn, idet navnlig hans pædagogiske Arbejder kan have virket som en Hjælp for Lærere og Lærerinder, der i Frederik den Sjettes Tid ikke havde saa særlig mange pædagogiske Hjælpe midler at søge til, som det senere blev Tilfældet. Den sidstnævnte Gruppe af hans Skrifter fik i hvert Fald en gunstig Modtagelse. Handrup hørte til det første Kuld af seminariueddannede Lærere, og da han ikke er uinteressant som Type paa en litterært interesseret og skrivende Landsbylærer før »Skolelærerforfatternes« Tid, har man ment, det kunde være betimeligt at henlede Opmærksomheden paa ham en kort Stund.

3. Christian Hviid Bredahl.

1824 købte Digteren Chr. Hviid Bredahl (1784—1860) Gaarden *Damsgaard*, der var Arvefæste under Sorø Aka-

¹) Th. H. Erslev: *Forfatterlexicon* I (1843), 564. Smsts. Supplementbind I (1858), 663. *Lærde Efterretninger* 1801, Nr. 19, 25. 1804, Nr. 51. Oskar Thyregod i »Lærerne og Samfundet« I (1913), 166, 528.

demi. Her forblev han til sin Død. Hans Grav findes paa Pedersborg Kirkegaard. Oskar Thyregod har i det for Bredahlstudiet grundlæggende Værk: »Christian Bredahl« (1918) givet vistnok alle ønskelige Oplysninger om den gamle Digtets Levnedsløb¹⁾, men om hans Værker kan der naturligvis stadig findes nye Ting frem, og ethvert Tilskud til Bredahlforskningen bør modtages med Tak. Det er derfor med Glæde, man henleder Opmærksomheden paa *Alf Henriques'* Disputats: »Shakespeare og Danmark indtil 1840« (1941), hvori der Side 241—51 gives Besked om Bredahls Forhold til *Shakespeare*, et Emne, Thyregod behandler i sin Bredahlbiografi Side 253—57. Som det var at vente, er der mest Kundskab at hente om dette Spørgsmaal i *Henriques'* Bog, hvori det paavises, at Bredahl har laant mere hos Shakespeare end nogen anden dansk Digter, hvilket ikke er til at undres over, naar man kender noget til Bredahls Digtning, navnlig hans Dramaer eller Skuespil. Da hans Paavirkning fra den store Britte nu er klarlagt, er det ikke nødvendigt at gaa nærmere ind herpaa, idet det blot her er Hensigten at gøre Dr. *Henriques'* Værk kendt for Sorøegnens Befolkning, hvor der uden Tvivl stadig er nogle, der føler sig fængslet af den særegent begavede Digter paa Damsgaard ved Sorø Sø. Det var om ham, *Henrik Ibsen* sagde de ejendommeligt stærkt virkende Ord: »Der gik jo en Gang etsteds paa Sjælland en gammel Mand i Bondekoft bag sin Plov, som havde set sig meget vred paa Menneskene og Verden; ham kan jeg godt lide«. Det er let at forstaa, at den norske Digter, vel en af de største Skuespildigtere siden Shakespeares Dage, har følt Sympati for Chr. Hviid Bredahl, der ligesom Ibsen byggede sin digteriske Verden op af ensomme Grublerier.

¹⁾ Thyregods Bog er Forudsætningen for Lektor *H. Holten-Bechtolsheims* Foredrag om Bredahl, trykt i *Historisk Aarboeg for Sorø Amt* XV (1927), 97—107.

4. Fra Englerup.

I Sigersted Sogn (Ringsted Herred) findes den gamle Gaard *Englerup* med *Englerup Mølle* til¹⁾. Til disse to Steder er knyttet tvende Digteres Navne: *Viggo Stuckenbergs* (1863—1905) og *Jeppe Aakjærs* (1866—1930). Om Stuckenbergs Forbindelse med Englerup ved man nu god Besked, idet Adjunkt paa Herlufsholm, *Jørgen Andersen*, i sit store og prægtige To-Bindsværk om Viggo Stuckenberg, der udkom 1944, har bragt en hel Del Oplysninger om denne Gaard, der i en lang Aarrække ejedes af Proprietær *Marcus Høeg Staun*, som i 1845 blev gift med *Olavia Fog*. Han døde i 1894 og hans Hustru nogle Maaneder senere. Stauns Børn havde Gaarden indtil 1914. De solgte den da til *Møller Vilhelm Hansen* fra Sigersted. Staun og Hustru var Onkel og Tante til Viggo Stuckenberg og hans Søsken. De tilbragte her gennem mange Aar nogle herlige Ferier. Det vrimlede med jævnaldrende Fætre og Kusiner. En af Kusinerne, *Olavia Staun* (kaldet *Lalla*), blev Viggo Stuckenbergs Udkaarne, men de blev dog ikke gift med hinanden. Det ældste Brev, *Jørgen Andersen* har kunnet finde fra Viggo Stuckenbergs Haand, er dateret: Englerup, 29. Juli 1874. Stuckenberg forraadte hele sit Forhold til *Olavia Staun* i Fortællingen: »Oktoberaften«, den stod i »Børstidende« for 30. Juli 1891. Denne selvbiografiske Fortælling, som *Jørgen Andersen* heldigvis aftrykker i sit Værk²⁾, er af overordentlig Interesse for Kendskabet til Stuckenbergs Ungdom, men paa de i Sagen implicerede virkede den naturligvis lidt pinlig. *Olavia Staun* giftede sig aldrig. I Efteraarsferien 1897 var Stuckenberg sidste Gang paa Englerup. Han glemte naturligvis aldrig sin Ungdoms første Kærlighed, og han har vel

¹⁾ Se *J. J. Hansen: Storre danske Landbrug II* (1930), 280—82. *Lauritz Hansen: »Af Englerup Møllens Historie«* (Ringsted Folketidende, Julen 1943). *Jørgen Andersen: Viggo Stuckenberg I* (1944), 53—56.

²⁾ *Viggo Stuckenberg I*, 87—95.

ogsaa tænkt paa hende, naar han digtede nogle af de skønneste Vers paa vort Sprog om Lykken mellem to Mennesker.

*

Jeppe Aakjærs Forbindelse med Englerup og Egnen dér véd man ikke ret meget om, da han ingen Oplysninger har meddelt desangaaende i sine Erindringer, og om man nogen-
sinde rigtig faar Besked herom, er maaske tvivlsomt.

Det har fra Begyndelsen af sikkert været gennem Vennen *Niels Bransager*, Aakjær kom ad Ringstedkanten til. *Niels Bransager* var Gaardejersøn' fra *Torpet* ved Ringsted (født 22. November 1873). Bekendtskabet med ham førte til, at Aakjær blev kendt med Frk. *Kirstine Bransager*, senere Tandslæge Fru *Kirstine Timmermann*, Sorø. Til denne Ungdomsveninde skrev *Jeppe Aakjær* 18. Oktober 1914 det yndige Digt: »Ved Susaaen«¹⁾, der antagelig maa have vakt mange rare Minder til Live i den da lidt aldrende Dames Sind.

Og saa var der en Frk. *Helga Lund* fra *Haraldsted*, som Aakjær muligvis har haft et godt Øje til. Engang han var paa Besøg hos hende, gik han og ventede paa Frk. *Lund* i *Slaglille Skov*. Da skrev han det frejdige og opmuntrende Digt: »Gaa i Skoven«. Det var den 14. Maj 1899, han i Ventetiden under Træernes Kroner blev inspireret til dette Digt. Der er flere Digte endnu af Aakjær, der synes at pege ad Midtsjælland til, men helt afgøre hvilke tør jeg ikke. Se navnlig det skønne Afsnit: »Evadøtre« i Aakjærs første Digtsamling: »Derude fra Kjærene« (1899), 13—40, hvori der paa forskellig Maade ydes Kvinden Hyldest af en fyrig ung Digter. Flere af »Evadøtre«-Digtene har Aakjær ikke taget med i sine »Samlede Digte« I (1920), hvorfor de heller ikke er kommet med i *Mindeudgaven* 1931.

¹⁾ *Jeppe Aakjær*: Samlede Digte, *Mindeudgave* II (1931), 212—13.

Til Jeppe Aakjærs Venner op gennem Aarene hørte nu afdøde Møllejer *Vilhelm Hansen*, Englerup. Til Vilh. Hansen og Hustrus Sølvbryllup i Maj 1925 sendte Aakjær følgende skønne Hilsen:

»Majsolen i Dag skal skinne
i Englerup Møllevand
og hilse den blideste Kvinde,
den djærveste Møllermand«¹⁾).

Hos Vilh. Hansen paa Englerup lærte Aakjærs yngste Søn, *Esben Aakjær*, Landbrug, inden han i 1938 drog ud paa en Verdensomrejse, der skulde føre ham ind i aktiv Krigsdeltagelse mod Nazismen. Han kæmpede i den norske Flyverhær og vendte hjem i Sommeren 1945.

¹⁾ Jeppe Aakjær: Digte og Noveller. Spredte Fund i Jenles Bibliotek (1932). Udgivet af August F. Schmidt. Side 24, 77.

Pastor Hans Bastholm i Slagelse

Af F. Elle Jensen, Skals

En af den danske Rationalismes mest fremtrædende Skikkelser var som bekendt den kongelige Konfessionarius *Christian Bastholm* († 1819). Som Modepræst i Hovedstaden og gennem talrige Skrifter søgte han at belære sin Samtid om, at Kristendommens Indhold, Gud, Dyd og Udødelighed, var i nøje Overensstemmelse med Fornuften, uden at en Aabenbaring egentlig var nødvendig. Jesus var for ham den eneste staaende Lærer, som vilde forbedre Menneskene moralsk og derved lede dem til Lyksalighed, men for at vinde dem havde han i sin Klogskab lempet sig efter sit Slægtleds religiøse Forstaaelse og Overtro, skønt han ikke delte dem; deraf maatte imidlertid følge, at en senere, mere oplyst Eftertid kunde have Lov til at sætte sig ud over dem — om end det af Hensyn til de brede Lag, der jo endnu stod meget tilbage, ofte vilde være hensigtsmæssigt ikke at gøre det, men at »accomodere« sine Udtalelser efter deres Opfattelseevne. Han mente, at taget paa den Maade havde Kristendommen Mulighed for at hævde sig mod det deistiske Fritænkeris Stormløb, da det var hans fulde Overbevisning, at den, rensat for alle østerlandske Talemaader og Mysticisme, netop var den for alle oplyste Mennesker mest passende Religion. Man kan derfor godt sige, at der var en vis Idealitet over Bastholms Rationalisme, ligesom han altid var stolt over i sin Egenskab af Præst og Theolog at kunne give sit Bidrag til Slægtens moralske Fremgang.

Anderledes er det Billede, der oprulles for en, naar man fra den kongelige Konfessionarius vender Blikket til hans Søn, Præsten i Slagelse. Thi vel var han Rationalist som Faderen og hyldede i Teorien de samme Anskuelser som han, men han havde ikke nær hans Klogskab og Kraft, og han var uden Begejstring for sit Kald. Han var den typiske Epigon, der uden det foregaaende Slægtleds klippefaste Tro paa den sejrige Oplysning og dens gavnlige Virkninger i alle Forhold vandrede ad de af det anviste Veje uden nærmere at eftertænke dets Tanker, samtidig med at han paa den anden Side stillede sig i afgjort Modsætning til det nye, som var ved at bryde frem. Derfor blev hans gejstlige Virksomhed ogsaa uden al Betydning og han selv et Skoleeksempel paa en fladbundet Rationalisme, som ikke kunde tilfredsstille virkeligt søgende Mennesker, en Mand, som Tiden løb fra, uden at han forstod det. I visse Henseender var han dog ikke ganske som andre, saa det er ikke helt uden Interesse at standse et Øjeblik ved ham.

*Hans Bastholm*¹⁾ blev født den 21. August 1774 i København, hvor hans Fader paa det Tidspunkt var Præst ved Citadelskirken. Hans Moder, en Datter af den theologiske Professor Rosenstand Goiske, døde tre Aar efter, og da Christian Bastholm først 12 Aar efter indgik nyt Ægteskab, var det ham, som kom til at præge Sønnens Opdragelse. Som den ansete Præsts Søn var han naturligvis Genstand for manges Opmærksomhed, og da Faderen vistnok foræblede ham, og han heller ikke følte sig uden Begavelse, blev Følgen, at han fik store Tanker om sine Evner og allerede fra Barndommen blev meget optaget af sig selv. 1789 blev han Student, hvorpaa han efter sin Faders Ønske gav sig i Lag med det theologiske Studium, skønt det ikke inter-

¹⁾ M. Neiiendam: *Bastholmske Familiepapirer* (1924), S. 8 ff. A. Glahn: *Ogsaa en Bogsamler* (Aarbog f. Bogvenner 1924, S. 68 ff.).

esserede ham det ringeste. Forelæsningerne fulgte han da heller ikke; han lærte Eksamensspørgsmaalene udenad og det saa godt, at han 1792, kun 18 Aar gammel, blev Kandidat med en fin Karakter — hvad han dog selv mente, skyldtes Hensynet til Konfessionarius.

Aaret i Forvejen havde han under et Besøg hos Pastor Mancin i Horsens forelsket sig i en purung Pige, den 16aarige *Jacobine Beyer*, Datter af en Vejermester i Ringkøbing. Hun var i Huset hos Præsten, og Hans Bastholm havde da besluttet at ville forlove sig med hende — senere. Han talte derfor slet ikke til hende om sine Følelser, drøftede kun Sagen med Præstefamilien; først da han havde taget sin Eksamen og derefter opnaaet sin Faders — noget modstræbende — Samtykke, friede han og fik et Ja.

Konfessionarius, der ventede sig noget overordentligt af Sønnen, og som ikke var særlig begejstret for hans Forbindelse med en ubemidlet ung Pige, fik nu sat igennem, at Sønnen kom paa en Studierejse til Tyskland; maaske haabede han ogsaa, at de unge, naar de blev adskilt i længere Tid, kunde glemme hinanden. Hans vilde helst være blevet hjemme, men han gav efter, og i Oktober 1793 drog han med Stipendieunderstøttelse til Göttingen.

Noget Udbytte af sit Ophold her fik han ikke, og det viste sig hurtigt, at han slet ikke forstod at studere paa egen Haand. Han manglede Evnen til at samle sig om et enkelt Fag, han vilde lære alt, men lærte netop derfor intet. Mest interesserede Naturvidenskaben ham, Theologien lededes han derimod ved, saa meget mere som han tvivlede paa de bibelske Beretninger, og helst holdt han sig til den lettere Lektüre, Poesi og Romaner. Hertil kom, at han aldrig kunde faa sine Penge til at slaa til, bl. a. fordi han allerede nu havde en usalig Lyst til kritikløst Bogkøb, og skønt mange Hjem aabnede sig for den kendte københavnske Præsts Søn,

befandt han sig i det hele ikke vel i Göttingen, men længtes tilbage til Danmark.

Derfor var han glad for i 1795 at faa Lov til at ombytte Göttingen med Kiel, hvor han, kun afbrudt af en længere Rejse, der bl. a. gik til Paris, opholdt sig til 1797, da han vendte hjem til København og tog Ophold hos sin Fader.

Han skulde nu til for Alvor at tænke paa sin Fremtid, men han havde ikke Lyst til noget bestemt. Han hyggede sig i Hjemmet, deltog i Selskabslivet og udkastede forøvrigt forskellige Studieplaner, som han aldrig førte ud i Livet, men mere blev det heller ikke til, for den Selvoplagthed, der allerede havde præget ham som mindreaarig, var nu vokset til en ligefrem sygelig Selvbeskuelse; han svælgede formelig i Analysering af sine stærkt svingende Sindstilstande, og hvad han tænkte og følte og gjorde, betroede han til de mindste Enkeltheder den Dagbog, han var begyndt at føre allerede ca. 1790, og som han vedblev med lige til sin Død. Denne usunde Tankesport kunde ikke andet end virke hæmmende paa hans i Forvejen svage Vilje, saa han ikke formaede at tage sig sammen til noget alvorligt, og Følgen blev en March paa Stedet. Til gejstlig Virksomhed følte han sig aldeles ikke draget, saa meget mindre som han mistvivlede om sine Evner til at give en Prædiken den rørende Form, der syntes ham alene at kunne frembringe den rette moralske Frugt hos Tilhørerne. Paa den anden Side maatte han jo træffe en Afgørelse, ogsaa for sin Kærestes Skyld, skønt han egentlig mente, at Ægteskabets behagelige Sider var færre end dets ubehagelige, og da baade hun og Familien pressede paa, gav han omsider efter og besluttede at blive Præst. Konfessionarius' Søn kunde naturligvis regne at have gode Chancer, naar han søgte Kald, og da ogsaa Biskop Balle tog sig af ham, blev Resultatet, at han den 22. Februar 1799, endnu ikke 25 Aar gammel, blev udnævnt til resideren-

de Kapellan ved St. Mikkels Kirke i Slagelse og Sognepræst for Hejninge, et Embede hvis faste Indtægter var opgivet til 264 Rd. 2 Sk. Den 12. April var han til Bispeeksamen, den 3. Maj blev han ordineret og den 12. indsat i sine Kirker. Om Efteraaret, den 6. September, holdt han Bryllup.

Det var som sagt kun med Ulyst, Hans Bastholm havde søgt gejstligt Embede, men da han nu engang havde faaet det, tog han sig pligtopfyldende af sit Arbejde, saadan som han mente, det burde udføres. Skole- og Fattigvæsen var Rationalismens Kælebørn, og det var derfor heller ikke underligt, at de blev Bastholms. Det var ham om at gøre at føre Tilsyn med Lærerne, saa deres Undervisning kunde bære Frugt, og han sørgede for, at der kunde blive Bøger til Læsning for Folk, som ønskede deres Viden udvidet; selv gav han Timer i Sprog og Naturvidenskaberne paa Latin-skolen. At han saaledes kom til at udrette noget og kunde være »til Nytte«, interesserede ham, og han befandt sig egentlig bedre ved sin Virksomhed, end han havde ventet. Det var ham desuden en Glæde, at hans Fader efter at have taget sin Afsked nogle Aar flyttede til Slagelse; han tog sig meget af ham, gik Ture med ham og spillede »Gnav« med ham for at forkorte ham Tiden.

Var det saaledes i de første Aar Bastholm en Tilfreds-stillelse at kunne opfylde sine Embedspligter, maatte det jo ligeledes være ham en Glæde, at hans foresatte ogsaa skønnede derpaa; Følgen heraf var, at han allerede efter to Aars Forløb avancerede til Sognepræst ved St. Peders Kirke og Præst for Hospitalet. I sin Anbefaling for ham havde Provsten bl. a. skrevet, at det vilde være et Tab for Byen, om Bastholm skulde søge andetsteds hen.

For saa vidt var alting godt. Men alligevel var der et svagt Punkt i Bastholms hele præstelige Virksomhed. Det kontor-mæssige og rent praktiske var der ingen Vanskelighed med,

derimod glippede det fuldstændigt for ham som Prædikant og Sjælesørger. Ikke saadan at forstaa, at han ingen Tilhørere havde, det manglede det egentlig ikke paa — i alt Fald en Tid — eller at han var en daarlig Taler, men der var intet positivt Indhold i hans Forkyndelse, der paa ret rationalistisk Vis alene samlede sig om Dyd, Pligt og Lyksalighed, og hvis Maal han saa i at gøre Kirkegængerne rørte og bevægede. De gamle Dogmer havde han selv forlængst gjort op med, saa der ikke blev meget tilbage af dem, men paa den anden Side mente han af Hensyn til Menigheden ikke aabent at burde vedkende sig dette, og han var derfor nødt til for Folks Skyld enten at gaa uden om eller at anvende den Accomodation, som han fandt fuldt forsvarlig, idet han brugte Udtryk og Vendinger, som intet betød for ham selv, men som hans Tilhørere var vante til og derfor krævede. Og naar han gik til Alters, var det ikke, fordi der var noget, der drog ham; han gjorde det alene, fordi han var Præst. Til Ære for Bastholm skal siges, at om end denne Maade at være og leve paa altsaa forekom ham berettiget, følte han den alligevel som noget nedværdigende. Allerede efter sin Bispeeksamen, hvor han havde maattet operere med de gamle Dogmer, skrev han i Dagbogen: »Ærgerligt er det, at man skal forstille sig og bedrage.« Naar han da prædikede ortodokst, søgte han derfor at undgaa »de krassere Dogmer« og saa hurtigst muligt at redde sig over i de moralske Udviklinger.

Han forberedte sig i Reglen omhyggeligt, før han skulde tale, og kneb det med Inspirationen, greb han til en af sin Faders eller en anden Præsts trykte Prædikener og byggede sit Foredrag op deraf. Dagbogen indeholder Gang paa Gang Bemærkninger om, hvorledes Gudstjenesten er lykkedes for ham, og hvad Indtryk han har gjort paa Menigheden: »Prædikede udmærket følsomt og godt og med stor Anstregelse.«

»Prædikede godt med stor Flid og Anstrengelse — morede mig ypperligt i Eftermiddag.« »Jeg prædikede med megen Følelse, og Vandet strømmede mig ud af Øjnene.« »Prædikede i Dag med overordentlig Kraft og Anstrengelse i Peters Kirke om Sjælens Udødelighed og med glimrende Veltalenhed — gjorde stort Indtryk.«

Ligesaa glædede han sig, om han havde foretaget en »briliant Barnedaab«, og naar han kunde fortælle, at han havde »læst ypperligt med Konfirmanderne om Gud. Gjort dem Troen paa ham af Naturbetragtninger ret begribelig. Det lykkedes bedre, end jeg havde tænkt.« Det var atter her den følelsesmæssige Stemning, det gjaldt om at vække; blot det skete, syntes han, det var fortræffeligt, ellers var han utilfreds og nedslaaet, som naar han havde forrettet »en maadelig Brudevielse, Aanden var ikke over mig«. At han med et saadant Syn paa Præstens aandelige Opgave ikke var i Stand til at udrette noget i den private Sjælesorg eller kunde være til nogen virkelig Hjælp for anfægtede, siger sig selv. Han erkendte ogsaa aabent, at det var »et ubehageligt og vanskeligt Arbejde at tale med en døende«.

Men prædikede Bastholm om Dyd og Pligt for andre, glemte han ikke derover sig selv, og Dagbogen vrimler med snusfornuftige Betragtninger over hans egen indre Tilstand. De virker temmelig utiltalende og er naturligvis et Udslag af hans Hang til Selvbeskuelse, hvorved det dog ogsaa maa huskes, at han i sin Opfattelse af Kristendommen som en moralsk Religion, der stillede Krav om gode Gerninger og et etisk Sindelag, kunde finde en Anledning til at registrere, hvad han tænkte og gjorde. Det var hans Ønske at arbejde paa sin Fuldkommenhed, paa at gøre vel, at styrke sig i Nøjsomhed, at vænne sig til at taale ondt og være et fortrinligt Menneske, og han syntes egentlig, det lykkedes helt godt for ham. »Jeg gaar uden Tvivl temmelig heldigt frem

paa Dydens Bane.« »Jeg gør mig megen Umage og vil saa gerne stifte Nytte.« »Kan jeg kun være dydig nok, være værdig til min Lykke.« »Jeg føler mig fuld af Følelse for Dyd og Religion.«¹⁾ Vel kunde han ogsaa klage over sin Unøjsomhed og Utilfredshed med Skæbnen og formane sig selv til at sky Egoisme og Irritabilitet, men stort set mente han dog med den for Rationalismen egne Optimisme, at hans positive Egenskaber opvejede de negative. I Tiden 1837—46 har han saaledes opnoteret en Del baade af sine »Dyde« og sine »Fejl«; de første fylder 24 Linier, de sidste derimod kun 5.

Skønt Bastholm saaledes til at begynde med befandt sig relativt vel ved Præstegerningen, følte han efterhaanden stærkere og stærkere, at han ikke var kommet paa sin rette Hylde i Livet, og han trak sig mere og mere tilbage til sine Studeringer, som han snart anvendte hver ledig Stund paa. Han øgede ustandseligt sine Bøgers Antal, saa de tilsidst udgjorde et stort Bibliotek paa flere Tusinde Bind, og desuden holdt han en Masse Tidsskrifter, danske og udenlandske; 1819 abonnerede han paa ikke mindre end 42(!); de blev ogsaa indbundet.²⁾ Men desværre viste det sig, at han ikke med Aarene havde opnaaet det rette Overblik, hverken over sine Indkøb eller sin Læsning. Han var og blev Samleren, der erhvervede, hvad han fik Lyst til, ofte dyre Værker, men han forstod ikke at gøre sig det indsamlede frugtbart, saadan som han ønskede det, eller at faa noget virkeligt Udbytte af sin Studeren. Dertil var den alt for spredt. Han vilde spænde over alle Fag og Videnskabsgrene, vide Besked med alt, gamle og nye Sprog, Historie, Litteratur, Geografi, Topografi, Botanik, Zoologi, Astronomi, Meteorologi, Jura, Filosofi, men Følgen blev naturligvis, at

¹⁾ Disse og de foregaaende Citater stammer fra B.s første Præsteaar.

²⁾ Glahn, S. 87.

det aldrig lykkedes for ham at faa denne Masse af Stof bearbejdet. Han noterede og excerperede, udklippede Artikler og samlede dem i store Foliobind, udformede Oversigter, smaa filosoferede og lavede den ene Studieplan efter den anden, som han atter opgav. Ogsaa Dagens Timer blev inddeelt. 1813 foreslog han sig f. Eks. om Morgenens (paa Sengen) at læse fremmed Skønlitteratur, sproglige Værker samt Dagens Aviser og Skrifter, senere (i Havetiden) lærde Journaler og Filosofi, som kunde give Anledning til Spekulation og Eftertanke, mens man spadserede; i Thevandstiden(!) burde han beskæftige sig med sine juridiske, encyklopædiske, topografiske og litterære Optegnelser, og efter Middag med Optegnelser af danske og udenlandske lærde Journaler.

Naar man betænker, hvor smaa Mus, der i Virkeligheden blev Frugten af dette Bjergenes vældige Barsel, kommer man uvilkaarligt til at mindes Licentiaten i »Den krøllede Frits«. For Resten er det slet ikke umuligt, at det er Bastholm, der har inspireret Poul Martin Møller, da han skabte denne kostelige Figur; 1817—18 var han nemlig Huslærer hos Grev Moltke paa Espe i Boeslunde Sogn, og det vilde være ganske utænkeligt, om han ikke dør havde hørt Tale om den mærkelige Læsehest i det nærliggende Slagelse.

I Forhold til det uhyre Apparat, han satte i Gang, blev det boglige Resultat af Bastholms Studier kun meget beskedent. Foruden at skrive nogle Afhandlinger i forskellige Tidsskrifter udgav han 1812 en »Beskrivelse af en Uldfabriks Indretning i Forbindelse med Fattigvæsenet i Slagelse« og 1817 en »Teoretisk og praktisk Anvisning til Fattigvæsenets Bestyrelse i Danmark«, begge typiske Bøger i Oplysningstidens Aand og Vidnesbyrd om Forfatterens Lyst til at virke til Borgersamfundets Held. 1819 udkom en »Ærbødig Skrivelse til det højtærede Bibelselskab i Køben-

havn«, men derefter var der en Standsning til 1830, da Bastholm forsøgte sig med et populært-filosofisk Tidsskrift »Sofrosyne«. Det fik dog ingen lang Levetid, kun to Aar, og bedre gik det ikke med hans fra 1832 stammende »Indledning til Historiens Studium«, en Historiens Filosofi; kun 1. Del udkom. — Men hertil maa saa føjes de mange Smaa-artikler, han skrev i sin Avis:

1814 var Bogtrykker Magnus i Slagelse begyndt at udgive »Den vestsjællandske Avis« eller »Slagelse Ugeblad¹⁾» efter at have opnaaet Tilsagn om Bastholms Medvirkning. Aaret efter overtog Præsten selv Redaktionen, som han beholdt til 1836. Det var egentlig ikke med nogen særlig Begejstring, han gjorde det, men han haabede derved at kunne støtte sin Økonomi, saa han kunde faa flere Penge til sine Bogkøb; i anden Række har han vel ment ogsaa at kunne virke til gavnlig Oplysning i Befolkningen. Foretagendet viste sig at slaa godt an og gav et pænt Overskud; 1818 var det paa 740 Rdl. Sølv, 1823 paa 1615, hvorefter det daledede; 1833 var det gaaet ned til 840 Rdl.

»Den vestsjællandske Avis«, der efterhaanden udgik to Gange ugentlig, var efter sin Tid ikke noget daarligt Blad. Det var, hvad man ikke med den lærde Bogorm som Leder skulde vente, livligt og underholdende redigeret, og det bestræbte sig samvittighedsfuldt for at give sine Læsere Besked om, hvad der foregik ude i Verden. De politiske Begivenheder i fremmede Lande refereredes temmelig udførligt, yderligere suppleret med talrige Artikler af historisk og geografisk Art, der, ligesom de mange Rejseskildringer, maa siges at have haft en Mission i en Tid, hvor Folks Synskreds ellers i Reglen kun omfattede deres egne Affærer. Artiklerne skyldtes naturligvis Bastholm selv, der her fik Anvendelse for sit Bibliotek, hvor han let kunde finde en

¹⁾ Forløber for »Soro Amtstidende«.

Bog eller en Afhandling, hvis Indhold han kunde gengive i forkortet Form. For at give nogle Prøver paa hans Valg skal Titlerne paa nogle af Stykkerne fra 1832 anføres: De Franskes Deputeredes Kammer, Frankrigs nuværende Tilstand, Det engelske Parlament, Amerika ved Slutningen af 1831, En Rejse i Brasilien, En Rejse til Beringstrædet, Folkestemningen i Tyskland, Ancona, St. Jean d'Acre, Saint Simonismen, Den europæiske Kultur i Orienten, Kvælerne i London, Gustav III's Hof o. s. v. Der var ogsaa Artikler af populært-videnskabeligt Indhold som f. Eks.: Mærkværdighed ved Lyden, Om de Mennesker, der har et hæsligt Udseende (!), Kometer, Hesten o. a. Bastholm indskrænkede sig i Reglen til at referere og fortælle, dog hænder det, at han tilføjer moraliserende Betragtninger, som naar han efter Skildring af en Tyrekamp i Spanien udbryder: »Fy, at Mennesker kan finde Fornøjelse i saadanne Scener,« eller naar han i en Omtale af den udvortes Religiositet i Brasilien siger, at Kristus har lært os, at Vejen til Guds Naade alene er en retskaffen Vandel, og at Dyden gaar forud for den blinde Tro.

Med Hensyn til det indenlandske Stof er Bastholm meget mere kortfattet. Han indskrænker sig i Reglen til smaa Meddelelser om, hvad der er sket her og der, en Stranding, en Ildebrand, en Forbrydelse, et Hestevæddeløb og lign. Af og til er der en Efterretning fra Hovedstaden, herunder eventuelt Nyt om Kongehuset. De politiske og offentlige Forhold er der derimod, som det var at vente i Frederik VI's Tid, intet om, uden hvad Regeringen selv meddelte. Selvstændige »Ledere« forekommer meget sjældent, og det er i saa Fald altid ganske neutrale og »ufarlige« Emner af religiøs eller moralsk Art, der behandles. Desuden er der forskellige Smaaoplysninger om Udnævnelser, Dekorationer, Børskurser og Torvepriser i København og lign. Trækning

af Lotteriet bekendtgøres, og i Reglen faar man at vide, hvem der har passeret Bæltet paa Vejen til og fra Sjælland. Det sidste i Avisen er Avertissementerne, saavel officielle Bekendtgørelser af lokal Interesse som private Annoncer med Tilbud om Varer (»Snustobak, præpareret mod Hovedpine efter Lægers Skrifter«), ledige Lejligheder, Pladser og desl.

Naar Bastholm selv sagde sin Mening, var det særlig de religiøse eller kirkelige Forhold, han behandlede, og da altid ud fra sit rationalistiske Ståde. Derfor saa han naturligvis med Misbilligelse baade paa det opdukkende gudelige Lægmandsøre og paa Oprettelsen af det danske Bibelselskab 1814, idet dets Ønske om at skaffe Skriften, denne østerlandske Bog, fuld af jødisk Overtro, Udbredelse i Folket kun kunde modvirke Indarbejdelsen af den sande fornuftsmæssige Oplysning i de brede Lag. I en Artikel 1816 hævdede han, at en Uddeling som den paatænkte erfaringsmæssigt var mere skadelig end gavnlig og aldeles ikke passende for »vore Tiders Beskaffenhed«. Skulde den alligevel foretages, maatte det i alt Fald være med oplysende Noter, forfattet ikke af lærde, men af Mænd, som kendte Almuens Tankegang; ellers vilde Bibelen enten ikke blive forstaaet, eller den vilde blive misbrugt. Saa var det langt bedre kun at udsende saadanne Afsnit, som Menigmand kunde fatte uden nærmere Forklaring.

Bastholms Indvendinger blev tilbagevist af Professor Jens Møller i en lang Artikel i hans »Theologiske Bibliotek«. Paa den anden Side havde Bastholm imidlertid adskillige Meningsfæller blandt Præsterne, og da en Kommission havde udarbejdet en Revision af den hidtil brugte Oversættelse af det gamle Testamente for at gøre den lettere tilgængelig, nægtede Frederik VI, som ikke tiltroede Almuens Modenhed til at læse den, sin Sanktion til Udgivelsen.

Langt større Opsigt vakte dog den Strid, Bastholm blev indviklet i under den saakaldte »vestsjællandske Fejde« i Aaret 1833.

I December 1832 var Pastor Fuglsang ved Mikkels Kirke død, og Herredspræsterne skulde derfor prædike i Vacancen. Blandt dem var *P. A. Fenger* i Slotsbjergby, en af Grundtvigs ældste Disciple, der stod venligt til det gudelige Lægmandsrøre og derfor maaske ogsaa i Praksis med endnu skarpere Front mod Rationalisterne end sin Lærefader. 2. Søndag i Fasten 1833 forrettede han nu Gudstjenesten i Mikkels Kirke og holdt ved den Lejlighed en kraftig Prædiken, hvis Mening ikke var til at tage fejl af. Efter først at have talt om Jesu aabenbare Fjender sagde han, at hans falske Venner var langt farligere, og til dem hørte ikke kun Hyklerne, men ogsaa de ærbare og pæne Mennesker, som stode paa deres egen Retfærdighed og lærte andre det samme. De vilde ikke fornægte sig selv eller forstyrres i Tanken om deres egen Godhed; derfor var de ikke Kristne, skønt de mente det, og uagtet de kaldte Jesus den store Lærer, vilde de bare lære af ham, hvad de fandt for godt, men ikke at han er en Frelser fra Synden, og at Salighedsvejen gaar gennem Troen. »Om de saa ti Gange kalder ham Mester og Lærer, skal det dog hedde: »Ven, hvorfor er du kommen, du som ikke retfærdiggøres uforskyldt af Naade ved den Forløsning, som er sket i Jesus Kristus? Vil du kalde ham Mester og dog mestre hans Ord? Vil du skyde dem atter ind under Loven, som Jesus har dyrekøbt med sit eget Blod?«¹⁾

Denne kraftige Prædiken vakte megen Opsigt og Forargelse, og en anonym Indsender (Adjunkt Hviid) opfordrede i »Den vestsjællandske Avis« Fenger til at offentliggøre sin Tale, for at man kunde »sammenligne den med Jesu

1) P. A. Fenger: Prædiken p. 2. Søndag i Advent i St. Mikkels Kirke i Slagelse. 1833.

milde og kærlige Udtryk i *Bogen*«. Det gjorde han, og deraf med udbrod Krigen.¹⁾ Bastholm lagde for med i *Avisen* at skrive en Artikel om »Hindringerne for Kristendommens Udbredelse paa Jorden«, hvori han paastod, at Dyden var vigtigere end Troen, og at Jesus mere formanede til Omvendelse til et ophøjet moralsk Liv, end han talte om sin Død til Menneskers Frelse; det sidste kan de nemlig ikke ret vel taale at høre, da de saa alle vil gribe efter Saligheden, men kun faa gøre sig fortjent til den. Syndsforladelse bestaar i, at Gud tilsiger dem, der gerne vil, men ikke kan gøre det gode fuldt ud, sin Naade. Derfor ligger Vægten paa det dydige Liv, som et Menneske dog kan ville, mens det ikke staar i hans Magt at tro (d. v. s. at have de rette Meninger), thi Gud vil alene kræve til Regnskab for, hvad han har givet Evne til. Kun i een Forstand kan der tales om Tro, nemlig at man i Tillid til Jesus skal følge hans Ord og Eksempel.

Herpaa svarede Fenger med en Piece: »Se til, at ingen forfører eder,« hvori han stemplede Bastholms Lære som ukristelig og pegede paa, at i Daaben kaldtes ikke Dyden, men kun Forsagelse og Tro Salighedsbetingelser. Han syntes derfor, det var forfærdeligt, at Mænd af Bastholms Art kunde være Præster i den lutherske Kirke, ja træde op mod de ret troende; alene en Løsning af Sognebaandet kunde raade Bod paa denne utaalelige Tilstand.

Bastholm, der loyalt lod Fengers Piece udsende som Følgeblad til sin *Avis*, svarede heri, at hvad Troen angik, var de jo enige (!), men den blev tidt overbetonet, og det var skadeligt, da gode Gerninger ogsaa var nødvendige til Frelse. Han sluttede med at sige, at den nye Sekt, der kun vilde have Jesus til Frelser, men ikke til Lærer, holdt han for me-

¹⁾ Fr. Barfod: P. A. Fenger (1878), S. 34 ff. »Den vestsjællandske Avis«. 1835.

get skadelig for Stat og Kirke, og den og dens Forfølgelses-syge vilde han bekæmpe.¹⁾

Bastholm og Fenger blev ikke ene om at udkæmpe Striden. Paa Bastholms Side lagde Kapellanen ved Holmens Kirke i København, *Mikkelsen*, for med et Takkedigt til ham, som han indsendte til »Vestsjællands Avis«. Det fortjener virkelig at gengives:

Tak for de djærve Raad, som Almuen du gav,
den trænger nu desværre højlig til dem.
Forskruelse er det, vor Tid lider af,
se derfor just ej Sandhed trænger frem.
Men naar de Avner engang svinder bort,
og vi skal møde for den store Dommer,
da spørger denne kun: »Hvad har du gjort?«
Thi Troen ej i stor Betragtning kommer.

Paa samme Side optraadte Redaktøren af Fyns Stiftstidende, *S. Hempel* og Rektor *Quistgaard*, Slagelse, der dog først havde tilbudt Fenger at tie, om han privat vilde indrømme at have forset sig mod »Bibel og Sandhed«. Hans Hovedpaastand i flere Skrifter var, at de Kristne stadig er under Loven, som altsaa skal holdes i Ære — hvad Fenger afviste med en Henviisning til Galaterbrevet. Adjunkt *Hviid* tog ligeledes til Orde mod Fenger og udgav desuden samlet en Del af de udkomne Stridsskrifter med vedføjet Forklaring.

Paa den modsatte Fløj var Grev *Holstein*, Holsteinborg, vel nok den mest prominente Forsvarer for den gammeldags Kristendom. Han skrev et »Sendebrev til Pastor Bastholm«, som denne ligeledes lod udgaa som Følgeblad til Avisen og

¹⁾ Der var en lille gudelig Lægmandskreds i Slagelse; til den horte bl. a. den senere Baptistleder, Gravor Menster, og fra 1838 den siden saa kendte Politiker, Skomager I. A. Hansen, der da flyttede til Byen.

derefter ret overlegent afviste, hvilket igen affødte et Svar fra Greven. Langt skarpere blev Bastholm dog angrebet af Skolelærer *Rasmus Sørensen* i Venslev, som kaldte hans Meninger ukristelige, ugudelige og løgnagtige — hvorfor Bastholm anlagde Injurieproces mod ham og ved Retten i Slagelse fik hans Udtalelser mortificerede. Ogsaa Præsterne *Holm* i Venslev, *Rønne* i Haarslev og *Østrup* i Gørlev skrev i Tilslutning til Fenger.

Det var ikke blot paa Slagelseegnen, denne Strid vakte Opsigt, dens Dønninger mærkedes helt ind til København. Professor *H. N. Clausen* anmeldte, nærmest med Hældning til Bastholms Side, de udkomne Kampskrifter i »Maanedsskrift for Litteratur«, mens Mag. *Jac. Chr. Lindberg* og Pastor *E. A. Møller*, Radsted paa Laaland, henholdsvis i »Nordisk Kirketidende« og »Dansk Litteraturtidende« tog Modpartens Parti. Bastholm selv søgte i Litteraturtidende at redegøre for sit Standpunkt, og han erklærede, at han følte en inderlig Kummer over, at et »ufornuftigt og fanatisk Foredrag« (Fengers Prædiken) havde modarbejdet og undergravet Kristendommens høje moralske Værd paa hans Egne, hvorved Fordærvelse truede med at bryde ind over Kirken under Retroenheds Maske, og han sluttede med at udtale, at Jesu værste Fjender var dem, som forkætrede og forfulgte andre i Stedet for at vejlede dem ved Undervisning, Sagtmodighed og Godhed; de burde udelukkes saavel af det borgerlige som af det kirkelige Samfund. Fenger svarede i Nord. Kirketidende, at han overlod til Bastholm og hans Fæller at gaa Rettens Vej; han selv vilde kæmpe med Aandens Vaaben. Men Modsætningerne var nu saa store, at der ikke kunde blive Ro i Statskirken, før Sognebaandet blev løst, saa enhver kunde søge den Præst, han havde Tiltro til.

Naar Bastholm, trods det Frisind, han og andre Oplysningsmænd altid beraabte sig paa, dog kunde tænke sig

Øvrighedens Indgriben i rent aandelige Spørgsmaal, skyldtes det ikke blot den nedarvede statskirkelige Uvilje mod det gudelige Forsamlingrøre, men ogsaa at han mente, at man just fra den Kant med sine skarpe Angreb paa og haarde Domme over Rationalisterne netop forsyndede sig mod Tolerancens Aand, og at det derfor var fuldt berettiget at imødegaa dette med kraftige Midler. Thi i Virkeligheden var Bastholm selv slet ingen krigersk Natur, men i det daglige en flink og godlidende Mand, der ikke ønskede ondt over nogen, heller ikke over sine gejstlige Modstandere, som han personligt intet havde imod. Kunde han gøre én en Tjeneste, gjorde han det; saaledes fortæller Professor Jens Møller fra sin Adjunkttid i Slagelse, at Bastholm læste Botanik med ham,¹⁾ og da den unge H. C. Andersen som Discipel i Latinskolen opsøgte ogsaa ham og plagede ham med sine Poesier, tog han venligt mod ham, samtidig med at han raadede ham til først og fremmest at passe sin Skole, og for Resten gav han ham gode Raad angaaende hans muligt fremtidige Udvikling som Digter. Af sit store Bibliotek, der ved Siden af den nye engelske Sprøjte var Byens eneste Seværdighed, udlaanede han beredvilligt Bøger til Folk, som han mente at kunne hjælpe dermed.

Iøvrigt vilde han helst leve i Ro og Stilhed. Han tog derfor ingen Del i Byens Selskabelighed, da den Tid, der medgik hertil, jo maatte tages fra hans kære Studeringer, hvorfor ogsaa hans Embedsforretninger og hans Redaktørvirksomhed efterhaanden blev ham mere og mere imod. Til Professor Hjort i Sorø beklagede han sig over bare at kunne læse godt et Par Bøger om Maaneden, altsaa kun ca. 300 paa 10 Aar, og saa var der Spørgsmaalet om at huske Indholdet og »forvandle det til klar og tydelig Kundskab«. Det pinte ham, at han naaede saa lidt af det, han gerne vilde, men

¹⁾ Kirkehist Saml. 4, IV, S. 270.

»jeg gør mig store Forventninger om det aandelige Liv hisset.«¹⁾

Naar han alligevel ikke frasagde sig sine Hverv, var det af økonomiske Grunde. Ganske vist var han ingen fattig Mand; foruden sin Løn tjente han godt paa Avisen, og hans Hustru var en udmærket Husholderske, saa han ved sin Afrejse fra Slagelse var Ejer af en Formue paa 15.000 Rdl.,²⁾ men de mange og tildels flotte Bogkøb, som han ikke kunde opgive, stillede saa store Krav til hans Pung, at han ikke kunde faa sig til at søge Afsked. At det heller ikke var Smaa-summer, han anvendte paa sit Bibliotek, forstaar man, naar man hører, at han i 1823 købte for ikke mindre end 1450 Rbd. til det og i 1824 for 1000. Antallet af Bind naaede da ogsaa op paa over 7000.

Skønt Bastholm aldrig præsterede noget fremragende, var han ikke desto mindre vel anskreven paa højere Steder, hvor man i alt Fald paaskønnede hans gode Vilje og sagtens ogsaa havde en vis Respekt for den Lærdom, som han ifølge sine mange Bøger maatte antages at besidde. Af Frederik VI blev han 1810 udnævnt til Ridder af Danebrog, og Christian VIII, med hvem han stod i venlig Brevforbindelse, gjorde ham ved sin Kroning 1840 til Danebrogsmand, hvad han baade var tilpas og utilpas med. Biskop Mynster satte ham ganske vist ikke ret højt: »Historiens Sol er ikke opgaaet for ham,« skrev han i Anledning af hans Indledning til Historiens Studium, og han dadlede hans Selvtilfredshed;³⁾ men da han søgte sin Afsked, udtalte han dog, at han havde været en virksom og velfortjent Embedsmand.⁴⁾

Bastholms Nerver havde vel aldrig været gode, og da det nu flere Gange var sket, at han blev upasselig under Guds-

1) P. Hjorth: Udv. Breve I, S. 414.

2) Glahn, S. 94.

3) Kirkehist. Saml. 4, IV, S. 747.

4) Neiiendam, S. 138.

tjenesten, fik han allerede i 1825, kun 51 Aar gammel, Tilsættelse til at holde personel Kapellan, hvad 1837 udvidedes til, at denne maatte besøge alle Embedets Forretninger paa eget Ansvar og Tilsvare, saa Sognepræsten selv nu uforstyrret kunde leve for sin Læsning. Han kom godt ud af det med sine Medhjælpere, uanset om de havde hans theologiske Opfattelse eller ikke; man fortalte saaledes, at han skulde have tilbudt Pastor Østrup — senere i Gørlev — som ikke delte hans Anskuelse, at han vilde arbejde paa at faa ham til sin Eftermand, om han vilde love ikke at prædike om Jesu Død.¹⁾ Bedre tilfreds har han nok været med Pastor Benzon, som var hos ham i godt 16 Aar, og hvis Meninger vist faldt mere sammen med hans egne. Ved Bispevisitatsen 1839 prædikede denne over »Forsynets uransagelige Veje« — uden Orden og Dybde og med maadelige Gaver, syntes Mynster, der forøvrigt betegnede ham som en skikkelig ung Mand, som omgikkes sin foresatte meget kærligt.²⁾

Et natligt Indbrudsforsøg i Sommeren 1846 gjorde et stærkt Indtryk paa Bastholm og fik ham til at træffe den endelige Beslutning om at trække sig tilbage. I Dagbogen for 17. August staar: »a. Beslutning at søge om Afsked — Overtænkte alt i den søvnløse Nat — besluttede at finde mig i alt. b. Heden stor, dog taaleligere — travlt med Forslag og Ideer, — Tykmælk — Lammekød — Spinat.«³⁾

I sin Afskedsbegæring, som han derefter indsendte, anmodede han om en aarlig Pension paa 600 Rbd., og samtidig udtalte han Ønsket om, at Kapellan Benzon maatte blive hans Eftermand. Baade Provsten og Biskop Mynster, der nu erklærede Benzon for en duelig, retsindig og omhyggelig Mand, anbefalede, og Kancelliet havde derfor heller intet at

1) H. F. Rordam: Peter Rordam I, S. 94 f.

2) Mynsters Visitatsbøger ved B. Kornerup (1937), II, S. 127.

3) Glahn, S. 93.

indvende: Bastholm fik sin Afsked og Kapellanen det ledige Embede.¹⁾

Sin sidste Tid tilbragte Bastholm i Hovedstaden, og her døde han den 14. Juni 1856, knap 82 Aar gammel. Hans Hustru overlevede ham i 3 Aar. Ægteskabet var barnløst.

Bastholms store Bibliotek fulgte ham ikke til København. Allerede 1825 havde han sluttet en Overenskomst med Sorø Akademi om, at det skulde overtage hans Bøger paa et af ham selv bestemt Tidspunkt mod en aarlig Pension til ham eller hans eventuelt efterlevende Hustru. »Jeg haaber at skulle gavne meget efter min Bortgang af denne Verden,« skrev han i den Anledning i Dagbogen. 1846—47 blev Sagen efter en Del Forhandlinger, som især Ingemann paa Akademiets Vegne førte med ham, endelig bragt i Orden: Bastholm beholdt foreløbig 2000 af de 7256 Bind, saa han stadig kunde fortsætte sine Studeringer i Hovedstaden, og der bevilgedes ham ved Afleveringen af de andre en aarlig Pension paa 400 Rdl. »Jeg er glad,« noterer han den 18. Februar 1847, »ved at Sorø faar den store Bogrigdom, som jeg dog ikke kan benytte; gladere naar Gud vilde kalde mig mod Lysets højere Egne.«

Ved sin Afsked foretog Bastholm en Slags Generalopgør over Fortrin og Fejl i sine Embedsaar. Efter at have nævnt nogle af de første fortsætter han: »Men jeg har ogsaa fejlet i meget, ladet mig henrive af min Hefthighed, ikke gjort mange Uordener i min Indbildningskraft den behørig Modstand og mange Gange sjusket med mine Embedssager, Gud har været langt mere god mod mig, end jeg fortjente, men jeg har aldrig gjort mig skyldig i sanselige Udsvævelser, aldrig handlet uredeligt, og mine begaaede Fejl har jeg altid søgt at rette.«²⁾

1) Neiiendam, S. 138.

2) Glahn, S. 94.

Disse Ord er vistnok baade sande og træffende. Bastholm har utvivlsomt været en brav og hæderlig Mand, inderst inde opfyldt af de bedste Hensigter om at være en god Samfundsborger og at gøre Nytte her i Verden. Alligevel er han noget af en tragisk Skikkelse, for saa vidt som han var kommet ind i en Gerning, som slet ikke passede for ham — han burde have været Bibliotekar — og som han da heller ikke, maaske bortset fra sine første Præsteaar, havde hans Interesse, og hvori han derfor ikke med sin rationalistiske Gudfadertro og sin naive Nyttemoral formaaede at gøre Fyldest. Dette i Forbindelse med hans splittede Natur og manglende Koncentrationsevne bevirkede, at han trods sin gode Begavelse og redelige Vilje ikke ret fik noget ud af Livet. At han i sit Studerekammer heller ikke bragte det til noget, er allerede omtalt. Mest har han maaske betydet gennem de oplysende Artikler, han skrev i »Den vestsjællandske Avis«, og man roste ham ogsaa for hans Arbejde for Skole- og Fattigvæsenet i Slagelse.¹⁾

Naar han alligevel er blevet husket længere end de fleste andre Oplysningspræster, skønt hans Forkyndelse næppe har lydt stort anderledes, end hvad ellers den Gang blev prædikeret i saa mange Kirker, skyldes det vel — foruden hans Bogsamlermani — navnlig hans Sammenstød med P. A. Fenger, fordi han i denne Strid i populær Form kom til at give et klassisk Udtryk for Rationalismens Dogmatik.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4, IV, S. 391.

Et broderet Billede af Gisselfeld

Af Ellen Skov

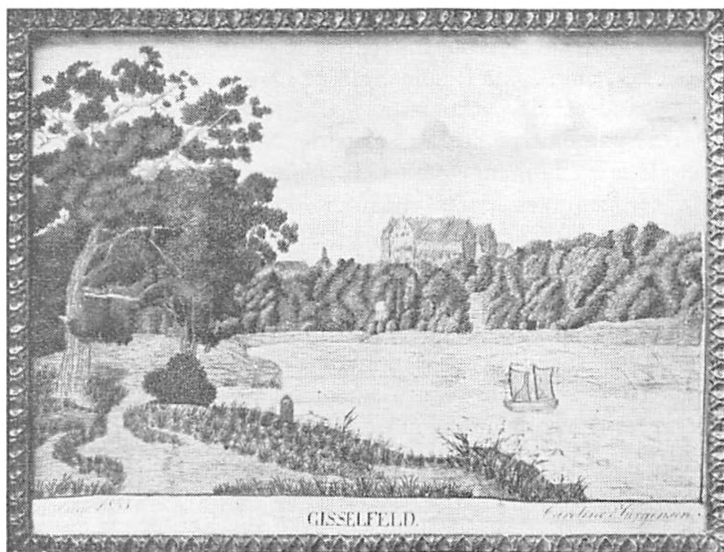
Peder Oxes Gisselfeld har som kun få danske herregårde været genstand for kunstnerisk skildring i poesi, prosa og malerkunst. »Christian Winther skuer over til Gisselfeld« fra sin faders præstegård i Fensmark i digtet om de to venner, og Grundtvig har på sin måde fremmanet billedet af gården, der lig »en gammel Borg imellem Bøge knejser« i digtet til grev C. C. S. Dannekiold i 1812. Historikeren Christian Molbech, der i sine unge år skrev en lyrisk prosa, har i »Ungdomsvandringer i mit Fødeland« givet en smuk poetisk-romantisk skildring af sit besøg på Gisselfeld. På Frederiksborg hænger et fint lille Maleri fra omkring 1840¹⁾, der viser os den dengang hvidkalkede gård omgivet af sommergrønne træer. Adskillige andre malerier findes på Gisselfeld²⁾, hvoriblandt de både kunstnerisk og topografisk meget værdifulde arbejder af C. A. Lorentzen fra slutningen af 1770-tallet. Det billede af Gisselfeld, der her skal omtales, har sin særlige interesse ved at være fremstillet af de specielt kvindelige materialer: nål og tråd.

Billedet er 18×25 cm stort og viser Gisselfeld set fra syd-vest. I forgrunden til venstre ses en stor gammel eg, i mellemgrunden søen med en tomastet jolle under segl, og i baggrunden hæver slottet sig op over parkens grønne træ-

¹⁾ Otto Andrup: Frederiksborg Muscets Katalog Nr. 1237, p. 51. (2. Udg. Kbhvn. 1943).

²⁾ Otto Andrup: Fortegnelse over Malerierne paa Gisselfeld Kloster p. 74-77 (Kbhvn. 1918).

Et broderet Billede af Gisselfeld

Et broderet Billede af Gisselfeld.

toppe. Til højre for slottet ses gavlen af Knuths hus og til venstre spir og tage af avlsgården.

Billedet er fremstillet i den i baroktiden fremkomne chenillesyning. På grundens udspændte hvide taft er skovbunden og søen fremstillet ved nedlægning af glatte silkestråde i vandret retning hen over stoffet, hvortil de er heftet med små sting af meget tynde tråde i samme farve. For grundens græs og siv samt slottet er fremstillet på samme måde, men efter emnets karakter med trådene på tværs af grunden, så f. eks. trådene, der gengiver taget, ligger skråt for bedre at illudere i perspektivisk henseende. For at gengive egestammens knudrede bark er der først syet med tætliggende vandrette sting, som derefter er oversyret med

uregelmæssige lodrette sting. Løvmasserne i egetræets krone såvel som i trækronerne i baggrunden er syet med flossilke i små løkker, som også går igen på broderiets bagside, modsat de førnævnte nedlagte silketråde, der kun spores sparsomt på stoffets bagside. Ved at anvende denne metode med de mange små tætsiddende løkker i flere farve- nuancer gengives løvets virkning på en meget virkeligheds- tro måde. Efter at syningen er afsluttet, er himlen malet på stoffet i en lys blå farve med hvide skyer, der er tonet i gråt og violet. Farven, der er anvendt, er gouachefarve, en vandfarve, der helt dækker bunden, og som ved sin noget føjlsagtige virkning passer godt sammen med broderiet. Også bådens flag og vimpel er malet på.

Der er anvendt et ret stort antal farver i silken, som nu er noget afbleget; men de oprindelige klare farver ses tyde- ligt på vrangen. Farverne i egetræets krone spænder over fire farver, der går fra gulgrønt over stærkgrønt og mørke- grønt til brunt, mens skovene på den anden side af søen på grund af luftens fortoning er holdt i en grå sandfarve, to grønne farver og en blågrøn i skyggerne. Vandspejlet virker nu med blege gulgrå farvetoner, men har oprinde- lig været meget lyst med blå strejf og med skovens spejlinger i mørkere søgrønt. Slottets mure er hvide, som de var det indtil restaureringen i 1869.

Billedet er dygtigt gjort med beherskelse af såvel synin- gens teknik som valg og sammensætning af farver, i sam- menpasning af den malede himmel til det syede landskab som i det hele i evnen til med silketradene at gengive et naturtro landskabsbillede.

Det har i fordums dage ikke været ualmindeligt at frem- stille billeder ved hjælp af nål og tråd. Berømttest i så hen- seende er vel Leonora Christinas portræt af faderen, Chri- stian IV, der nu hænger på Frederiksborg. Landskabsbille-

der af den her omhandlede type hører især hjemme i tiden 1800 til 1850. Der findes en del bevaret rundt på museerne, både med danske motiver og med fremmede prospekter som forlæg. I Nationalmuseet findes et billede af Herlufsholm fra 1828, i Kunstindustrimuseet findes en gengivelse af et hollandsk maleri syet i 1824, og f. eks. i Den gamle By og i Viborg Museum findes andre. De har sammen med billeder syet af menneskehår, billeder sammensat af fuglefjer og de yndede silhuetklip udgjort typiske vægprydelser i borgerhjemmene i Frederik VI's dage. Det her gengivne billede er signeret af Caroline Jürgensen i 1835. Det findes nu på Koldinghus, hvortil det er skænket af den for museet meget virksomme tandlæge A. M. G. Friis engang i 1890'erne uden nærmere oplysninger.

Aarsmødet

Historisk Samfund for Sorø Amt holdt Søndag den 17. August Sommermøde paa Bregentved Slot. Det var godt besøgt, og Kirkesalen paa Slottet var fuldt besat, da Formanden for Samfundet, Amtmand V. Topsøe, bød velkommen og rettede en Tak til Lensgreve Moltke, fordi denne gæstfrit havde aabnet sine Døre for Historisk Samfund og desuden modtaget Opfordringen til selv at være Foredragsholder.

Amtmanden mindedes Slægten Moltke og udtalte, at vi har Grund til at være taknemmelige for det gode, der er kommet fra Bregentved i de 200 Aar, Moltkerne har været paa Bregentved.

Derefter holdt Grev Moltke et interessant Foredrag om Bregentved og dets Besidderes Historie lige fra det tidligst kendte til vore Dage.

Greven fremhævede Poul Løvenørn, der ejede Godset fra 1731. Det var ham, der begyndte at bygge Slottet, og Nordfløjen med Kapellet er fra hans Tid. Løvenørn overdrog det til Kongen, som vilde benytte det til Sommerslot, men allerede i 1746 overdroges Slottet til Adam Gottlob Moltke, som byggede Slottet færdigt. Det var desuden A. G. Moltke, der indførte Kløveravl og fik rensat Markerne for Sten og fik Meklenburgske Bønder hertil for at indføre meklenburgsk Kvægavl.

Derefter talte Skoleinspektør Heltoft om H. C. Andersen

og Bregentved. Under et Besøg paa Nysø blev han sammen med Thorvaldsen inviteret til Gisselfeld, og her blev de begge indbudt til Bregentved af Grev A. W. Moltke; paa dette og mange senere Besøg lærte H. C. Andersen den sjællandske Natur at kende og kom til at elske den. Ogsaa Samværet med Moltkerne fik Betydning for H. C. Andersen. Det var her og paa Gisselfeld han fik Inspirationen til to af sine kendte Eventyr »Flipperne« og »Den grimme Ælling«.

Herefter gik man ud i Parken, hvor H. C. Andersen i sin Tid elskede at strejfe om, og under Grev Moltkes interessante Ledelse og Forklaring besaa man alle de smukke Steder med historisk interessante Minder fra de forskellige Afsnit i Slottets Historie, som denne smukke Park ejer.

Efter Besøget paa Bregentved afholdtes Generalforsamling paa Jernbanehotellet i Haslev. Formanden aflagde Beretning, og forelagde en Henvendelse fra Dansk historisk Fællesforening, som gik ud paa, at man skulde sende Spørgeskemaer ud til alle Sogneraad indenfor Samfundets Omraade, for herigennem at faa Beretninger fra Besættelsestiden.

Bestyrelsen mente, at saadanne Beretninger vilde blive alt for tørre og skematiske og foreslog derfor, at man skulde henvende sig til enkelte Personer, som havde været særlig i Ilden i Besættelsestiden, for saaledes at faa Førstehaands Skildringer.

Fra Videnskabernes Selskab var det blevet henstillet, at man skulde være paapasselige overfor, at historiske Kilder, gamle Arkiver og Brevvekslinger, som mange tror er betydningsløse, ikke gaar tabt.

Efter Beretningen forelagde Kassereren, Overlærer Fritz Jacobsen, Slagelse, Regnskabet, som balancerede med 338 Kr. Man havde modtaget en Del Tilskud fra forskellige Institutioner, heraf fra Sorø Akademi 500 Kr., fra Ringsted Bank

100 Kr. og flere mindre Beløb andetsteds fra. Medlemsantallet er siden sidste Aar gaaet ned fra 537 til 526 Medlemmer.

Derefter var der Valg af Bestyrelsesmedlemmer og Revisorer, og alle Valg var Genvalg.

Til Bestyrelse genvalgte Skoleinspektør Heltoft, Haslev, cand. mag. Gunnar Knudsen, Charlottenlund, Bankdirektør Valdorf-Hansen, Ringsted, og Gdr. Johs. Christensen, Vollerup. Til Revisorer genvalgte Kontorchef Frederiksen, Slagelse, og Lærer Kæstel, Ringsted.

J. H.

Bestyrelsen:

Amtmand V. Topsøe, Sorø. Formand.
Arkitekt Erlangsen, Korsør.
Kontorchef Gunnar Knudsen, Charlottenlund.
Skoleinspektør J. Heltoft, Haslev.
Overlærer Fritz Jacobsen, Slagelse.
Kasserer og Sekretær.
Bankdirektør Valdorf-Hansen, Ringsted.
Adjunkt P. Kierkegaard, Herlufsholm.
Gdr. Johs. T. Christensen, Vollerup.
Lektor, Dr. phil. P. Helms, Sorø.

Repræsentanter:

Førstelærer M. A. Ebbesen, Stignæs.
Kunstmaler Steen Danielsen, Bisserup.
Musiker Laurits Hansen, Ringsted.
Lærer I. G. Høgsvig, Bistrup.
Sognepræst A. Lambert-Jensen, Kvislemark.
Førstelærer L. P. Larsen, Høve.
Lærer H. C. Hansen, Sneslev.
Lærer Bruun Simonsen, Vigersted.

